

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**Wyłączenie z masy upadłości przedmiotu przewłaszczenia
na podstawie przepisów art. 70–74
w zw. z art. 91 Prawa upadłościowego**

Bartosz Sierakowski

Prawo prywatne
Warszawa 2021

Spis treści

1. Wstęp	5
2. Przyjęta metoda badawcza	5
3. Pojęcie „masa upadłości”	6
4. Instytucja wyłączenia z masy upadłości	7
5. Instytucja przewłaszczenia na zabezpieczenie	9
6. Przewłaszczenie na zabezpieczenie a Prawo upadłościowe	14
6.1. Umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie w razie ogłoszenia upadłości przewłaszczającego (dłużnika)	14
6.2. Umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie w razie ogłoszenia upadłości powiernika (wierzyciela)	17
6.3. Zagadnienie ważności i skuteczności umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie w stosunku do masy upadłości	18
7. Wyłączenie z masy upadłości mienia będącego przedmiotem umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie – analiza przypadków	19
7.1. Ogłoszenie upadłości przewłaszczającego (dłużnika) w sytuacji braku zaspokojenia zabezpieczanej wierzytelności	19
7.2. Ogłoszenie upadłości przewłaszczającego (dłużnika) w sytuacji zaspokojenia zabezpieczanej wierzytelności	22
7.3. Ogłoszenie upadłości powiernika (wierzyciela) w sytuacji braku zaspokojenia zabezpieczanej wierzytelności	25
7.4. Ogłoszenie upadłości powiernika (wierzyciela) w sytuacji zaspokojenia zabezpieczanej wierzytelności – realizacja roszczenia o zwrotne przeniesienie własności	26
8. Zakończenie	35
9. Bibliografia	37
10. Wykaz orzeczeń	38

1. Wstęp

Przedmiotem niniejszej pracy naukowo-badawczej jest instytucja wyłączenia mienia z masy upadłości w odniesieniu do składników majątkowych będących przedmiotem umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie. Przez pojęcie „składniki majątkowe” rozumie się zarówno rzeczy (ruchomości i nieruchomości), jak i prawa majątkowe, w szczególności wierzytelności. By dokonać prawidłowej analizy zagadnienia ujętego w temacie niniejszej pracy, w pierwszej kolejności konieczne jest scharakteryzowanie pojęć relewantnych dla omawianej problematyki, tj. instytucji masy upadłości, charakteru prawnego roszczenia o wyłączenie z masy upadłości oraz omówienie cech charakterystycznych dla umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie. Ostatnie z ww. zagadnień mają charakter *stricte* cywilistyczny, jednak ich analiza jest konieczna, ponieważ dopiero jej przeprowadzenie pozwala ocenić takie kwestie, jak: status prawnorzeczowy przedmiotu przewłaszczenia z perspektywy powierzającego (jako przyszłego upadłego) i powiernika (jako przyszłego upadłego) oraz moment powstania i charakter prawny roszczenia o zwrotne przeniesienie własności. Te ostatnie elementy są z kolei kluczowe dla dokonania prawidłowej oceny skutków prawnych ogłoszenia upadłości jednej lub obu stron umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie, w szczególności dla udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy podmiotom posiadającym roszczenia wynikające z umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie przysługuje prawo żądania wyłączenia przedmiotu zabezpieczenia z masy upadłości.

2. Przyjęta metoda badawcza

W toku badań, których efektem jest niniejsze opracowanie, posłużono się metodą dogmatyczno-prawną, za pomocą której zbadano dopuszczalność wyłączenia z masy upadłości rzeczy i praw majątkowych będących przedmiotem umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie. W ramach przeprowadzonej analizy wykorzystano powszechnie stosowane dyrektywy wykładni tekstu prawnego, uwzględniając aktualny dorobek orzecznictwa sądowego i literatury przedmiotu w tym zakresie.

Posiłkowo metoda dogmatyczno-prawna została wsparta analizą historyczno-prawną. Było to konieczne z uwagi na fakt, że przed 2 maja 2009 r. zagadnienie wyłączenia z masy

upadłości rzeczy i praw majątkowych będących przedmiotem umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie było ukształtowane odmiennie niż współcześnie. Z kolei motywy nowelizacji, odczytywane na podstawie projektu ustawy, mają istotne znaczenie dla prawidłowego odkodowania normy prawnej z przepisu art. 70¹ Prawa upadłościowego¹, który ma kluczowe znaczenie dla zagadnienia będącego przedmiotem niniejszego opracowania.

3. Pojęcie „masa upadłości”

Zgodnie z art. 61 p.u. z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu wierzycieli upadłego. Dzień ogłoszenia upadłości to dzień, w którym zostało wydane postanowienie o ogłoszeniu upadłości dłużnika. W literaturze wykształciły się co najmniej trzy rozbieżne poglądy dotyczące precyzyjnej identyfikacji momentu przeobrażenia majątku upadłego w masę upadłości. Pierwszy z nich zakłada, że masa upadłości powstaje wraz z początkiem dnia (godz. 0:00), w którym sąd postanowieniem ogłosił upadłość dłużnika². Drugi utożsamia omawiany moment z końcem dnia, w którym została ogłoszona upadłość (godz. 24:00)³. W świetle trzeciego przyjęto, że o masie upadłości można mówić dopiero z chwilą wydania postanowienia o ogłoszeniu upadłości⁴. Nie poddając tego zagadnienia dalszej analizie, można ostrożnie przyjąć, że pierwszy z prezentowanych poglądów jest dominujący.

W skład masy upadłości wchodzi majątek należący do upadłego w dniu ogłoszenia upadłości oraz nabyty przez upadłego w toku postępowania upadłościowego (art. 62 p.u.). Niektórzy z komentatorów stawiają znak równości między pojęciami „majątek” i „mienie”, stosując je zamiennie⁵. Brzmienie przepisu implikuje, że na masę upadłości dłużnika składają się wyłącznie jego aktywa (masa upadłości nie obejmuje pasywów). Literatura w sposób praktyczny wyjaśnia, że do masy upadłości wchodzi „wszystko to, co ma charakter majątkowych i może być użyte do zaspokojenia roszczeń wierzycieli”⁶. Prawo upadłościowe przewiduje w tym zakresie wyjątki określone w art. 63–67a p.u.

¹ Ustawa z 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.), dalej jako p.u.

² M. Allerhand, *Prawo upadłościowe. Postępowanie układowe. Komentarz*, Bielsko-Biała 1991, s. 70; tak również P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2020, Legalis, komentarz do art. 61 p.u.; D. Chrapoński [w:] A.J. Witosz (red.), *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2021, LEX, komentarz do art. 61 p.u.

³ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2020, Legalis, komentarz do art. 52 p.u.

⁴ D. Zienkiewicz, J. Minkus, A. Świderek [w:] D. Zienkiewicz (red.), *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2006, Legalis, komentarz do art. 61 p.u. Autorzy nie uznają również tożsamości chwili skuteczności postanowienia o ogłoszeniu upadłości z art. 51 ust. 2 p.u. oraz powstania masy upadłości.

⁵ S. Gurgul, *Prawo...*, komentarz do art. 62 p.u.

⁶ P. Zimmerman, *Prawo...*, komentarz do art. 62 p.u.

Masa upadłości nie ma osobowości prawnej ani zdolności prawnej⁷. Wraz z ogłoszeniem upadłości dłużnik traci prawo zarządu oraz możliwość korzystania z mienia wchodzącego w skład masy upadłości i rozporządzania nim. Przy upadłym pozostaje prawo własności składników majątku wchodzących w skład masy upadłości, natomiast syndyk obejmuje majątek upadłego, zarządza nim, zabezpiecza przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zabraniem przez osoby postronne oraz przystępuje do jego likwidacji (art. 173 p.u.). Ponadto, po ogłoszeniu upadłości wszystkie postępowania sądowe, administracyjne lub sądowniczo-administracyjne dotyczące masy upadłości mogą być wszczęte i prowadzone wyłącznie przez syndyka albo przeciwko niemu (art. 144 ust. 1 p.u.). Syndyk prowadzi te postępowania na rzecz upadłego, lecz w imieniu własnym – judykatura posługuje się w tym zakresie konstrukcją bezwzględnego podstawienia syndyka w miejsce upadłego⁸. W literaturze wskazano, że względem masy upadłości syndyk jest zarządcą cudzego majątku⁹, a w postępowaniach sądowych dotyczących masy upadłości syndyka określa się mianem „nietypowego zastępcy pośredniego”¹⁰. W praktyce oznacza to, że dłużnik wraz z ogłoszeniem jego upadłości traci legitymację procesową (niezależnie od tego, czy postępowanie zostało wszczęte przed czy po ogłoszeniu upadłości), natomiast nadal pozostaje przy nim przymiot strony w znaczeniu materialnoprawnym¹¹. W przypadku zatem postępowania cywilnego, z powództwem będzie przykładowo występował „syndyk masy upadłości ABC spółki akcyjnej”, natomiast w sentencji wyroku sąd zasądzi świadczenie na rzecz „ABC spółka akcyjna w upadłości”.

4. Instytucja wyłączenia z masy upadłości

Ustalenia składu masy upadłości dokonuje się przez sporządzenie spisu inwentarza (od 1 grudnia 2021 r. będące podstawą spisu inwentarza spis objętych przez syndyka ruchomości, nieruchomości, środków pieniężnych oraz przysługujących upadłemu praw majątkowych, spis ruchomości, nieruchomości oraz środków pieniężnych, których syndyk nie objął oraz należności – są sporządzane w systemie teleinformatycznym¹²). Spisy sporządza syndyk. Jeżeli na podstawie ksiąg upadłego oraz dokumentów bezspornych syndyk ustali, że w skład masy upadłości wchodzi ruchomości, nieruchomości oraz środki pieniężne, których syndyk

⁷ R. Adamus, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2021, Legalis, komentarz do art. 61 p.u.

⁸ Zob. wyrok SN z 16 stycznia 2009 r., III CSK 244/08, LEX nr 523687.

⁹ P. Feliga, *Stanowisko prawne syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości*, Warszawa 2013, s. 134–137.

¹⁰ Zob. A. Hrycaj, która wskazuje, że syndyk „nie jest typowym zastępcą pośrednim”. Autorka ta dochodzi do konkluzji, że „syndyk jest podmiotem prywatnym, który pełni w postępowaniu upadłościowym funkcję organu postępowania o charakterze publicznoprawnym” (A. Hrycaj, *Syndyk masy upadłości*, Poznań 2006, s. 46).

¹¹ D. Chrapoński [w:] A.J. Witosz (red.), *Prawo...*, komentarz do art. 144 p.u.

¹² Zob. brzmienie art. 69 p.u. ustalone następującymi ustawami nowelizującymi: ustawą z 6 grudnia 2018 r. o Krajowym Rejestrze Zadłużonych (tekst jedn. Dz.U. 2021 poz. 1909) oraz ustawą z 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy o Krajowym Rejestrze Zadłużonych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1080).

nie objął, sporządza ich spis. Analogicznie syndyk postępuje wobec składników nieobjętych wskutek czynności bezskutecznych.

Co ważne, w toku ustalania składu masy upadłości obowiązuje domniemanie, w świetle którego przyjmuje się, że rzeczy znajdujące się w posiadaniu upadłego w dniu ogłoszenia upadłości należą do majątku upadłego (art. 69 ust. 3 p.u.).

Ustawa przewiduje jednak instrumenty ochrony osób, którym przysługują prawa do przedmiotów znajdujących się w dniu ogłoszenia upadłości w posiadaniu upadłego. Prawo upadłościowe przewiduje, że składniki mienia nienależące do majątku upadłego podlegają wyłączeniu z masy upadłości (art. 70 p.u.). Pojęcie „nienależące” jest szersze niż wyrażenie „będące własnością”, a zatem wyłączeniu podlegają nie tylko rzeczy w rozumieniu art. 45 Kodeksu cywilnego¹³, lecz również inne prawa majątkowe¹⁴, w tym składniki niematerialne, do których tytuł posiada osoba trzecia. Nie podlegają jednak wyłączeniu z masy upadłości te składniki mienia, które wprawdzie należą do osób trzecich, ale uprzednio wchodziły w skład majątku upadłego, lecz z niego wyszły wskutek dokonania czynności prawnej z mocy prawa bezskutecznej wobec masy upadłości¹⁵ albo która została uznana¹⁶ za bezskuteczną w wyniku jej zaskarżenia¹⁷.

Ponadto, gdyby doszło do zbycia przez dłużnika takiego mienia, świadczenie otrzymane za zbyte mienie wydaje się osobie, do której mienie to należało, jeżeli świadczenie jest wyodrębnione w masie upadłości (art. 71 ust. 1 p.u.). Analogicznie sytuacja kształtuje się, kiedy mienie podlegające wyłączeniu zbył syndyk – uprawniony może żądać wydania świadczenia wzajemnego uzyskanego w zamian za to mienie (art. 71 ust. 2 p.u.). W tym drugim przypadku (zbycie przez syndyka) skuteczność żądania uprawnionego nie została uzależniona od wyodrębnienia świadczenia uzyskanego w zamian za zbyte mienie (osoba trzecia może żądać wydania świadczenia wzajemnego uzyskanego w zamian za mienie zbyte przez syndyka, nawet gdyby nie było wyodrębnione w masie upadłości). Uzupełnieniem powyższych zasad jest regulacja, zgodnie z którą w sytuacji, gdy druga strona (ta, która nabyła od syndyka albo upadłego mienie nienależące do majątku upadłego) nie spełniła swojego świadczenia przed zgłoszeniem żądania przez osobę trzecią, której przysługiwało prawo do zbytego mienia, na tę osobę trzecią przechodzi prawo świadczenia, do którego zobowiązał się nabywca mienia (art. 71 ust. 3 p.u.). Zarówno w przypadku, gdy mienie osoby trzeciej nie zostało zbyte i osoba ta żąda jego wydania, jak i w sytuacji, gdy zostało zbyte, a osoba trzecia żąda świadczenia wzajemnego otrzymanego za to zbyte mienie, ustawa nakazuje uprawnionemu

¹³ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.), dalej jako k.c.

¹⁴ Tak np. D. Chrapoński [w:] A.J. Witosz (red.), *Prawo...*, komentarz do art. 70 p.u.

¹⁵ Przykładowo czynność objęta hipotezą normy prawnej z art. 127 p.u.

¹⁶ Przykładowo czynność objęta hipotezą normy prawnej z art. 527 k.c. w zw. z art. 131–132 p.u.

¹⁷ F. Zedler [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011, LEX, komentarz do art. 70 p.u.n.

jednocześnie zwrócić wydatki na utrzymanie tego mienia lub na uzyskanie świadczenia wzajemnego (art. 72 p.u.).

W celu wyłączenia składników mienia z masy upadłości, osoba, której przysługuje prawo do rzeczowego mienia, powinna skorzystać ze ścieżki proceduralnej przewidzianej w art. 73 p.u. – wystąpić z wnioskiem o wyłączenie z masy upadłości. Przepis art. 73 p.u. cechuje się surowym rygorem dla wnioskodawcy – we wniosku należy zgłosić wszelkie twierdzenia, zarzuty i dowody na ich poparcie pod rygorem utraty prawa powoływania ich w toku dalszego postępowania, chyba że powołanie ich we wniosku było niemożliwe (art. 73 ust. 1 p.u.). Sędzia-komisarz powinien rozpoznać wniosek w terminie miesiąca od dnia złożenia (termin ma jednak charakter instrukcyjny), a przed rozpoznaniem wysłuchać syndyka, nadzorcę sądowego albo zarządcę. Na postanowienie o wyłączeniu z masy przysługuje zażalenie (upadłemu i wierzycielom; art. 73 ust. 6 p.u.). W razie oddalenia wniosku, wnioskodawca może w drodze powództwa żądać wyłączenia mienia z masy upadłości (szczegóły procedury określono w art. 74 p.u.).

Omówienie podstawowych zagadnień konstytuujących masę upadłości oraz wyłączenia z masy upadłości pozwala przejść do problematyki statusu prawnorzecowego przedmiotu objętego przewłaszczeniem na zabezpieczenie.

5. Instytucja przewłaszczenia na zabezpieczenie

W celu ochrony swojego interesu majątkowego wierzyciele poszukują skutecznych sposobów zabezpieczenia spłaty wierzytelności przez dłużników. Wśród form zabezpieczenia są te o charakterze prawnorzecowym (np. zastaw, hipoteka) oraz osobistym (np. poręczenie, weksel)¹⁸. Praktyka obrotu wykształciła również instytucję tzw. przewłaszczenia na zabezpieczenie¹⁹, którą w doktrynie zalicza się do zabezpieczeń rzeczowych typu *sensu largo*²⁰. Przewłaszczenie na zabezpieczenie jest formą powierniczego przeniesienia własności rzeczy. Jej istotą jest przeniesienie przez dłużnika własności rzeczy na wierzyciela w celu zabezpieczenia wierzytelności, przy jednoczesnym ustaleniu, że po wygaśnięciu wierzytelności prawo własności powróci do dłużnika²¹. Strony ustanawiają zabezpiecze-

¹⁸ E. Gniewek [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 3, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2020, s. 316.

¹⁹ Instytucja powierniczych czynności prawnych ma odległą proveniencję i swoimi korzeniami sięga czasów prawa rzymskiego. Instytucja ta wykształciła się w oparciu o stosunek zaufania, którego istotą było to, że osoba A przenosiła na osobę B własność rzeczy lub innego prawa, nierzadko władztwa nad niewolnikiem, z zastrzeżeniem (w zaufaniu), że osoba B będzie korzystać z przedmiotu powierzenia w ściśle określony sposób, po czym przeniesie ten przedmiot powrotnie na osobę A lub inną wskazaną osobę trzecią (por. S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2020, komentarz do art. 70¹ p.u., nb 3).

²⁰ E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2008, s. 230–232.

²¹ J. Górecki, *Niektóre następstwa i skutki umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie*, „Rejent” 1997, nr 4(72), s. 164; w związku z charakterem przeniesienia własności w literaturze mówi się, że jest to czynność powiernicza

nie w drodze stosownej umowy o przewłaszczenie na zabezpieczenie. Kontrakt ten ma charakter umowy nienazwanej i nie został poddany kompleksowej regulacji w przepisach ustawowych²². Umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie znajduje więc swój normatywny wyraz w art. 353¹ k.c., zgodnie z którym „strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego”²³. Ponadto, w niektórych przepisach ustaw znajdujemy elementy konstytutywne konkretnej umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie. Przykładowo w art. 387¹ k.c. uregulowano, w jakich przypadkach umowa powierniczego przeniesienia własności nieruchomości służącej zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych jest nieważna²⁴.

Doktryna w oparciu o kryterium cech konstrukcyjnych dokonuje następującego podziału umów przewłaszczenia na zabezpieczenie:

- umowy, w których przeniesienie własności ma charakter warunkowy, a więc w razie dojścia do skutku warunku rozwiązującego (zaspokojenie wierzytelności) dochodzi do powrotnego przejścia prawa własności rzeczy na dłużnika i to ze skutkiem automatycznym;
- umowy, w których przeniesienie własności ma charakter bezwarunkowy, ale na mocy dodatkowego postanowienia umownego dojście do skutku warunku zawieszającego (zaspokojenie wierzytelności) implikuje powstanie zobowiązania, zgodnie z którym wierzyciel powinien przenieść powrotnie własność rzeczy na dłużnika²⁵.

W każdym przypadku umowa powiernicza typu zabezpieczającego ma charakter czynności kazualnej (*causa cavendi*), dzięki czemu przeniesienie własności rzeczy nie pociąga za sobą automatycznego zaspokojenia wierzytelności i jej wygaśnięcia, lecz stwarza możliwość

(fiducyjna) typu zabezpieczającego – zob. Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019, s. 294. W uzupełnieniu należy dodać, że przedmiotem zabezpieczenia może być „każde zbywalne prawo, poczynwszy od klasycznej własności rzeczy, poprzez prawa majątkowe na dobrach niematerialnych, skończywszy na różnego rodzaju zbywalnych wierzytelnościach” – tak M. Kućka, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski [w:] *System Prawa Handlowego*, red. S. Włodyka, A. Szumański, t. 5a, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2020, s. 441, z powołaniem się na Z. Truskiewicz, *Kilka refleksji o przewłaszczeniu nieruchomości na zabezpieczenie*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2019, nr 2, s. 152.

²² M. Kućka, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski [w:] *System...*, s. 442.

²³ Por. np. wyrok SN z 20 listopada 2015 r., III CSK 462/14, LEX nr 1962527 lub wyrok SA w Szczecinie z 25 czerwca 2014 r., I ACa 215/14, LEX nr 1499043.

²⁴ Przepis ten wszedł w życie 30 maja 2020 r. i brzmi: „Nieważna jest umowa, w której osoba fizyczna zobowiązuje się do przeniesienia własności nieruchomości służącej zaspokojeniu jej potrzeb mieszkaniowych w celu zabezpieczenia roszczeń wynikających z tej lub innej umowy niezwiązanej bezpośrednio z działalnością gospodarczą lub zawodową tej osoby, w przypadku gdy: 1) wartość nieruchomości jest wyższa niż wartość zabezpieczanych tą nieruchomością roszczeń pieniężnych powiększonych o wysokość odsetek maksymalnych za opóźnienie od tej wartości za okres 24 miesięcy lub 2) wartość zabezpieczanych tą nieruchomością roszczeń pieniężnych nie jest oznaczona, lub 3) zawarcie tej umowy nie zostało poprzedzone dokonaniem wyceny wartości rynkowej nieruchomości przez biegłego rzeczoznawcę”.

²⁵ O podziale konstrukcyjnym zob. M. Kućka, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski [w:] *System...*, s. 442.

łatwiejszego zaspokojenia tej wierzytelności w razie bezskutecznego upływu terminu wykonania zobowiązania przez dłużnika²⁶.

Co istotne, w szczególności z perspektywy dalszych rozważań na gruncie Prawa upadłościowego, zasadą powierniczego przeniesienia rzeczy w celu zabezpieczenia wierzytelności jest to, że dotychczasowy właściciel zachowuje rzecz w swoim władztwie jako posiadacz zależny, z kolei powiernik (nowy właściciel, wierzyciel) staje się posiadaczem samoistnym²⁷. W doktrynie wskazuje się jednak, że za ważną należy uznać także umowę przewłaszczenia na zabezpieczenie przewidującą przeniesienie posiadania wyłączenie na wierzyciela (powiernika), chociaż w takim przypadku (zwłaszcza w odniesieniu do nieruchomości) należy zbadać zgodność umowy z zasadami współżycia społecznego²⁸.

Obecnie na płaszczyźnie prawa polskiego dopuszczalność stosowania tej formy zabezpieczenia wierzytelności nie stanowi już przedmiotu sporu. Wyjątkiem było zagadnienie przewłaszczenia na zabezpieczenie nieruchomości. Kontrowersje dotyczące uczynienia przedmiotem przewłaszczenia na zabezpieczenie nieruchomości dotyczą cywilistycznych zasad obrotu rzeczami nieruchomymi. Zgodnie z art. 157 § 1 k.c. własność nieruchomości nie może być przeniesiona pod warunkiem ani z zastrzeżeniem terminu. W literaturze identyfikuje się *ratio legis* w potrzebie zapewnienia bezpieczeństwa obrotu, które byłoby zagrożone, gdyby przedmiot majątkowy o tak doniosłej roli społeczno-gospodarczej jak nieruchomość posiadał dwóch właścicieli warunkowych²⁹. *Prima facie* zatem mogłoby się wydawać, że umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie popada w konflikt z jedną z podstawowych reguł obrotu nieruchomościami, tzn. obligatoryjną bezwarunkowością przeniesienia prawa własności nieruchomości. Tak też w początkowej fazie rozwoju swojej linii orzeczniczej spór rozstrzygał Sąd Najwyższy. W jednym z wyroków³⁰ wskazał, że biorąc pod uwagę obowiązek nabywcy nieruchomości do powrotnego przeniesienia własności, w chwili uregulowania wierzytelności, umowa ta prowadzi do przeniesienia własności z zastrzeżeniem warunku i terminu, co jej sprzeczne z art. 45 § 1 dekretu z 11 października 1946 r. – Prawo rzeczowe³¹. Uzupełniając Sąd Najwyższy dodał, że wierzyciel ma możliwość ustanowienia zabezpieczenia udzielonego kredytu poprzez ustanowienie hipoteki, przyjmując tym samym, że potrzeby obrotu gospodarczego dostatecznie zaspokajają tradycyjne formy zabezpieczenia wierzycieli, *ergo* przewłaszczenie nieruchomości na zabezpieczenie nie jest odpowiedzią na szczególne, niedostrzeżone dotychczas potrzeby praktyki.

²⁶ Zob. S. Gurgul, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.; S. Rudnicki, *Hipoteka jako zabezpieczenie wierzytelności*, Warszawa 2008, s. 289.

²⁷ J.M. Kondek, *Umowa przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie w praktyce notarialnej*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2018, s. 30.

²⁸ J.M. Kondek, *Umowa...*, s. 30–31.

²⁹ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, Warszawa 2020, Legalis, komentarz do art. 157 k.c.

³⁰ Wyrok SN z 24 kwietnia 1964 r., II CR 178/64, Legalis nr 109485.

³¹ Dz.U. Nr 57 poz. 319 ze zm.; brzmienie tego przepisu zostało recypowane w obowiązującym Kodeksie cywilnym.

Ewolucja linii orzeczniczej doprowadziła jednak do zmiany poprzedniego stanowiska. Począwszy od wyroku z 20 maja 2000 r.³², poprzez postanowienie z 13 grudnia 2001 r.³³ i wyrok z 8 marca 2002 r.³⁴ pogląd Sądu Najwyższego uległ przeobrażeniu i wreszcie usankcjonował możliwość zawarcia umowy przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie spłaty wierzytelności. Jak wskazano w pierwszym z powołanych orzeczeń: „zobowiązania pozwanego wierzyciela do przywrócenia do stanu poprzedniego stosunków własnościowych niezwłocznie po spłaceniu przez dłużników kredytu nie można kwalifikować jako wprowadzonego do umowy rozporządzającej uzależnienia ustania skutku rzeczowego od wymienionego zdarzenia, tj. jako warunku rozwiązującego w rozumieniu art. 89 k.c. Stan wygaśnięcia wierzytelności jest przesłanką, której powstanie daje dłużnikowi uprawnienie do żądania od wierzyciela spełnienia uzasadnionego zobowiązaniem obowiązku świadczenia woli przeniesienia na niego z powrotem własności nieruchomości w ramach umowy czysto zobowiązującej (por. art. 64 k.c.)”. Myśl zaprezentowaną w powyższym wyroku kontynuowano również w ostatnim z powołanych wyroków, gdzie uwypuklono dystynkcję między prawnorzecзовymi skutkami umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie, implikującym, że właścicielem nieruchomości staje się po zawarciu umowy w formie aktu notarialnego wierzyciel, a skutkami w sferze zobowiązaniowej polegającymi na uprawnieniu dłużnika do żądania zwrotu rzeczy przewłaszczonej.

Obecnie zatem judykatura aprobuje pogląd dopuszczający uczynienie nieruchomości przedmiotem umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie. W literaturze podkreśla się, że oczywiście brak konfliktu między zakazem przeniesienia własności nieruchomości pod warunkiem albo z zastrzeżeniem terminu z art. 157 § 1 k.c. a umową przewłaszczenia na zabezpieczenie zachodzi wyłącznie wówczas, gdy ta ostatnia została oparta na konstrukcji, w myśl której przeniesienie własności ma charakter bezwarunkowy, a mocą postanowienia umownego dojście do skutku warunku zawieszającego (zaspokojenie wierzytelności) rodzi zobowiązanie po stronie nabywcy do zwrotnego przeniesienia własności nieruchomości³⁵.

Istotą całej instytucji przewłaszczenia na zabezpieczenie jest jej cel – *causa cavendi*³⁶. Umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie zawierana jest zatem w celu zabezpieczenia wykonania zobowiązania, a brak występowania w danym przypadku przyczyny prawnej będzie niósł skutek w postaci jej nieważności³⁷. Dlatego też w umowie przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie powinny znaleźć się nie tylko postanowienia, na mocy których dojdzie do bezwarunkowego przeniesienia prawa własności nieruchomości na

³² Wyrok SN z 29 maja 2000 r., III CKN 246/00, LEX nr 41955, w którym podkreślono, że wcześniejsze wypowiedzi Sądu Najwyższego dotyczące zagadnienia przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie są lakoniczne.

³³ Postanowienie SN z 13 grudnia 2011 r., IV CKN 606/00, LEX nr 52725.

³⁴ Wyrok SN z 8 marca 2002 r., III CKN 748/00, LEX nr 54937.

³⁵ O podziale konstrukcyjnym zob. M. Kućka, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski [w:] *System...*, s. 442.

³⁶ J.M. Konddek, *Umowa...*, s. 5.

³⁷ J.M. Konddek, *Umowa...*, s. 7.

wierzyciela, ale również takie, które zobligują wierzyciela do powrotnego przeniesienia prawa własności nieruchomości po uzyskaniu zaspokojenia swojej pretensji majątkowej. To ostatnie postanowienie będzie bowiem determinowało cel umowy – zabezpieczenie spłaty wierzytelności, odróżniając tym samym omawiany kontrakt od umowy mającej na celu definitywne rozporządzenie własnością nieruchomości³⁸.

Przedmiotem umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie może być również wierzytelność, w tym wierzytelność przyszła³⁹. Jest to bardzo popularna forma zabezpieczenia, w szczególności w zakresie zabezpieczania wierzytelności przysługujących bankom i innym instytucjom finansowym z tytułu kredytów i pożyczek udzielonych w celu realizacji określonych przedsięwzięć gospodarczych (np. inwestycji budowlanej). Podobnie jak w przypadku przewłaszczenia rzeczy na zabezpieczenie jest to umowa nienazwana, a zatem mająca swoje źródło normatywne w zasadzie swobody umów (art. 353¹ k.c.). Do umowy tej należy stosować przepisy o przelewie wierzytelności (art. 509–516 k.c.), stąd też nazywana jest w języku prawniczym cesją na zabezpieczenie. W wyniku zawarcia umowy przelewu na zabezpieczenie przelewana wierzytelność przechodzi z cedenta na cesjonariusza. Wierzytelność przelana na zabezpieczenie powinna zgodnie z porozumieniem stron wrócić do cedenta, gdy cel przelewu odpadnie, czyli gdy zabezpieczona wierzytelność wygaśnie. Jak wskazał Sąd Najwyższy, sprawa powrotu może być rozwiązana przez uzgodnienie, że zaspokojenie zabezpieczonej wierzytelności będzie oznaczało ziszczenie się warunku rozwiązującego skuteczność przelewu na zabezpieczenie lub przez zastrzeżenie, że z chwilą zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności powstanie zobowiązanie cesjonariusza do przelewu zwrotnego⁴⁰.

Reasumując, przewłaszczenie na zabezpieczenie zarówno w odniesieniu do rzeczy ruchomych, jak i nieruchomości, a w przypadku wierzytelności – cesja wierzytelności na zabezpieczenie, są dozwolonymi środkami zabezpieczenia wykonania zobowiązań. Cywilistyczne wprowadzenie do zagadnienia pozwala skierować rozważania do pozycji instytucji przewłaszczenia na zabezpieczenie w Prawie upadłościowym, w szczególności udzielić odpowiedzi na pytanie, w którym majątku – dłużnika (przewłaszczającego) czy wierzyciela (beneficjariusza przewłaszczenia, zwanego także powiernikiem) pozostaje przedmiot przewłaszczenia na zabezpieczenie odpowiednio – w razie ogłoszenia upadłości dłużnika (przewłaszczającego) lub w razie ogłoszenia upadłości wierzyciela (powiernika).

³⁸ J.M. Konddek, *Umowa...*, s. 7.

³⁹ W odniesieniu do wierzytelności przyszłej jako przedmiotu cesji na zabezpieczenie por. np. rozważania zawarte w uzasadnieniu uchwały SN z 19 września 1997 r., III CZP 45/97, OSNC 1998, nr 2, poz. 22.

⁴⁰ Por. np. wyrok SN z 20 lutego 2008 r., II CSK 445/07, OSNC 2009, nr 5, poz. 72.

6. Przewłaszczenie na zabezpieczenie a Prawo upadłościowe

6.1. Umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie w razie ogłoszenia upadłości przewłaszczającego (dłużnika)

Instytucja przewłaszczenia na zabezpieczenie zapewnia wierzycielowi silną ochronę jego interesu – uprawniony może zaspokoić się z przedmiotu zabezpieczenia, najczęściej w sposób określony w umowie ustanawiającej zabezpieczenie, np. ze środków uzyskanych ze sprzedaży przedmiotu zabezpieczenia. Poziom ochrony interesu wierzyciela zabezpieczonego w omawiany sposób budził wątpliwości na płaszczyźnie prawa upadłościowego (w szczególności mając na względzie dopuszczalne w prawie upadłościowym uszczuplenie praw wierzycieli, nawet tych zabezpieczonych hipoteką czy zastawem). Wierzycielowi, jako uprawnionemu rzeczowo do przedmiotu przewłaszczenia, przysługiwało bowiem prawo do żądania wyłączenia przedmiotu zabezpieczenia z masy. Przyjmowano, że w związku z przewłaszczeniem na zabezpieczenie wierzycielowi przysługuje prawo (np. prawo własności rzeczy), a co za tym idzie – nie należy ono już do majątku upadłego⁴¹. W związku z tym rzeczy i prawa powierniczo przeniesione na wierzyciela podlegały wyłączeniu z masy upadłości na zasadach określonych w art. 70–74 p.u. (zob. wcześniejsze uwagi na temat podstaw i zasad realizacji roszczenia o wyłączenie z masy upadłości).

Takie ukształtowanie sytuacji wierzyciela zabezpieczonego fiducjarnym przeniesieniem na niego rzeczy lub praw negatywnie oddziaływało na sprawność i efektywność postępowania upadłościowego. Postanowiono więc ten stan zmienić i zrównać pozycję powiernika z pozycją wierzyciela zabezpieczonego rzeczowo. W uzasadnieniu projektu ustawy nowelizującej z 6 marca 2009 r.⁴² podkreślono, że dopuszczalność ubiegania się wierzyciela zabezpieczonego przewłaszczeniem na zabezpieczenie o wyłączenie przedmiotu zabezpieczenia z masy powoduje po pierwsze wydłużenie się całego postępowania, w szczególności w razie pojawienia się sporu, a po drugie utrudnienie sprzedaży przedsiębiorstwa upadłego jako całości⁴³. To drugie w praktyce implikowało oczywiście mniejsze wpływy do funduszków masy upadłości, a więc i niższy poziom zaspokojenia wierzycieli, co negatywnie wpływało na realizację dyrektywy optymalizacji zawartej w art. 2 p.u.⁴⁴

Kontrowersje związane ze swego rodzaju uprzywilejowaniem wierzycieli zabezpieczonych umową przewłaszczenia stały się przyczynkiem do zmian w prawie⁴⁵. Na mocy przywoła-

⁴¹ Wyrok SA w Katowicach z 15 grudnia 2005 r., I ACa 1167/05, Legalis nr 73293.

⁴² Mowa tu o ustawie z 6 marca 2009 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym oraz ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. Nr 53, poz. 434), która weszła w życie 2 maja 2009 r. i na jej podstawie wprowadzono do systemu prawa art. 70¹ p.u.

⁴³ Zob. uzasadnienie nowelizacji ustawy z 6 marca 2009 r., Sejm VI kadencji, druk sejmowy nr 654.

⁴⁴ Artykuł 2 Prawa upadłościowego i naprawczego w ówczesnym brzmieniu miał treść następującą: „Postępowanie uregulowane ustawą należy prowadzić tak, aby roszczenia wierzycieli mogły zostać zaspokojone w jak najwyższym stopniu, a jeśli racjonalne względy na to pozwolą – dotychczasowe przedsiębiorstwo dłużnika zostało zachowane”.

⁴⁵ Zob. ustawa z 6 marca 2009 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym oraz ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. Nr 53, poz. 434).

nej ustawy nowelizującej po art. 70 Prawa upadłościowego i naprawczego dodany został obowiązujący obecnie w niezmienionym kształcie art. 70¹. Na jego mocy do rzeczy, wierzytelności i innych praw przeniesionych przez upadłego na wierzyciela w celu zabezpieczenia wierzytelności **nie stosuje się przepisów o wyłączeniu z masy upadłości**. Ustawodawca nakazuje zamiast tego stosować do przedmiotów objętych przewłaszczeniem na zabezpieczenie, a także wierzytelności zabezpieczonych w ten sposób odpowiednio przepisy Prawa upadłościowego dotyczące zastawu i wierzytelności zabezpieczonych zastawem. Co za tym idzie, w postępowaniu upadłościowym sytuacja wierzyciela zabezpieczonego w ten sposób, że dłużnik (upadły) przeniósł na niego własność rzeczy, wierzytelności lub innych praw majątkowych, jest analogiczna do sytuacji zastawnika (z zastawu, o którym mowa w art. 306 i n. k.c.⁴⁶). Przy tym, co bardzo istotne, warto dodać, w ślad za Sądem Najwyższym, że zawarte w art. 70¹ p.u. odesłanie odnosi się wyłącznie do przepisów dotyczących zastawu i wierzytelności zabezpieczonych zastawem zawartych „w ustawie”, tj. w ustawie – Prawo upadłościowe, ergo przepis ten nie odsyła do ogółu uregulowań ustawowych dotyczących zastawu, lecz do przepisów Prawa upadłościowego regulujących sytuację prawną zastawu jako sposobu zabezpieczenia wierzytelności w razie ogłoszenia upadłości, w szczególności do art. 336 i n. p.u. dotyczących podziału sum uzyskanych ze zbycia rzeczy, wierzytelności i praw obciążonych zastawem⁴⁷.

Konsekwencją stosowania przepisów art. 70¹ p.u. jest to, że w razie ogłoszenia upadłości dłużnika (przewłaszczającego) syndyk będzie obejmował likwidacją przedmiot umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie, pomimo że formalnie prawa do tego przedmiotu będą przysługiwały wierzycielowi, a następnie odpowiednio stosował art. 336 ust. 1 p.u., zgodnie z którym sumy uzyskane z likwidacji rzeczy, wierzytelności i praw obciążonych zastawem przeznacza się na zaspokojenie wierzycieli, których wierzytelności były zabezpieczone na tych rzeczach lub prawach.

Powyższe trzeba jednak uzupełnić o następujące uwagi. Syndyk nie przekazuje wierzycielowi zabezpieczonemu zastawem (a zatem i zabezpieczonemu przewłaszczeniem na zabezpieczenie) całej sumy uzyskanej ze sprzedaży przedmiotu zabezpieczenia. Kwota ta jest bowiem pomniejszana o koszty jego likwidacji oraz inne koszty postępowania upadłościowego w wysokości nieprzekraczającej 10% sumy uzyskanej z likwidacji, nie więcej jednak niż o taką część kosztów postępowania upadłościowego, która wynika ze stosunku wartości obciążonego przedmiotu do wartości całej masy upadłości (art. 345 ust. 1 p.u.).

W praktyce dostrzega się również, że w sytuacji gdy syndyk będzie próbował sprzedać całość przedsiębiorstwa wraz z przedmiotem stanowiącym przedmiot przewłaszczenia na zabezpieczenie, a jednocześnie nie będzie mógł znaleźć nabywcy na całe przedsiębiorstwo i dokona obniżenia ceny, za którą zostanie nabyte przedsiębiorstwo w całości, to może okazać

⁴⁶ Zob. np. P. Zimmerman, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁴⁷ Zob. postanowienie SN z 1 grudnia 2017 r., I CSK 170/17, LEX nr 24118091.

się, że samodzielna sprzedaż przedmiotu zabezpieczenia mogłaby przynieść wyższy poziom zaspokojenia wierzycielowi, który był zabezpieczony przewłaszczeniem na zabezpieczenie⁴⁸.

Trzeba zatem podkreślić, że chociaż regulacja obowiązuje już od przeszło dekady, nadal budzi kontrowersje⁴⁹. Spośród zagadnień, wokół których ogniskują się spory doktrynalne, bodaj najbardziej palącym w praktyce problemem jest dopuszczalność zastosowania art. 70¹ p.u. w odniesieniu do przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie.

Przeciwnicy dopuszczalności stosowania art. 70¹ p.u. w odniesieniu do nieruchomości wskazują na praktyczne problemy w obrocie prawnym (sprzedaży dokonywałby syndyk nieujawniony w księdze wieczystej nieruchomości)⁵⁰, a także fakt, że art. 70¹ p.u. odsyła do odpowiedniego stosowania przepisów dotyczących zastawu i wierzytelności zabezpieczonych zastawem, co wskazuje na zamiar wyłączenia z hipotezy art. 70¹ p.u. przewłaszczenia nieruchomości⁵¹. Pierwszy z argumentów należy uznać za chybiony. Nie jest to bowiem problem natury dogmatycznoprawnej, lecz co najwyżej praktycznej. W ustawie – Prawo upadłościowe są uregulowane przypadki, gdy syndyk – mimo że nie wykonuje praw właściciela – jest uprawniony do zawarcia umowy sprzedaży nieruchomości, nawet przy braku ujawnienia upadłego jako właściciela w dziale II księgi wieczystej. Przykładem jest instytucja bezskuteczności czynności prawnych w stosunku do masy upadłości, o której mowa w art. 134 p.u. W razie uznania czynności prawnej za bezskuteczną w stosunku do masy upadłości (np. przez sąd powszechny na podstawie art. 527 k.c. w zw. z art. 131–132 p.u.) lub w razie bezskuteczności takiej czynności z mocy samego prawa (np. darowizna podpadająca pod art. 127 ust. 1 p.u.), przedmiot tej czynności podlega przekazaniu do masy upadłości (art. 134 p.u.), a następnie syndyk taki przedmiot, mimo iż tytuł prawnorzeczowy nie przysługuje upadłemu, zbywa w trybie przepisów o likwidacji masy upadłości. Argument o niestosowaniu art. 70¹ p.u. z powodu opisanej wyżej trudności praktycznej i naruszenia zasady *nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet* jest chybiony także z innej przyczyny. A mianowicie, to właśnie istotą art. 70¹ p.u. jest wprowadzenie normatywnego wyłomu od powołanej zasady, a więc gdyby podzielić przytoczoną argumentację, należałoby dojść do wniosku, że zbiór przypadków objętych analizowanym przepisem jest zbiorem pustym, albowiem przywołana zasada *nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet* w takim samym stopniu odnosi się do zbywania zarówno nieruchomości, jak i rzeczy oraz innych praw majątkowych.

Przedstawiciele doktryny dopuszczający możliwość zastosowania art. 70¹ p.u. w odniesieniu do nieruchomości wskazują z kolei, że przepis ten stanowi o „odpowiednim” stosowaniu przepisów Prawa upadłościowego dotyczących zastawu, a co za tym idzie – również

⁴⁸ Szeroko np. R. Adamus, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁴⁹ Zob. w szczególności S. Gurgul, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁵⁰ P. Zimmerman, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁵¹ S. Gurgul, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u. Podobnie P. Janda, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2020, LEX, komentarz do art. 70¹ p.u.

nieruchomości stanowiące przedmiot przewłaszczenia mogą być sprzedawane w trybie właściwym dla sprzedaży ruchomości objętych zastawem⁵². Innymi słowy, odpowiednie stosowanie przepisów Prawa upadłościowego dotyczących zastawu i wierzytelności zabezpieczonych zastawem dopuszcza ich modyfikację w ten sposób, aby nadały się do zastosowania wobec nieruchomości.

Reasumując, przyjąć należy, że właściwszy, albowiem uzasadniony językowymi, celowościowymi i systemowymi dyrektywami wykładni, jest pogląd, zgodnie z którym przewłaszczenie nieruchomości na zabezpieczenie jest objęte zakresem normowania wynikającym z art. 70¹ p.u. Przede wszystkim należy tu raz jeszcze powołać się na pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w sprawie I CSK 170/17, z którego wynika, że zawarte w art. 70¹ p.u. odesłanie do stosowania przepisów o zastawie bynajmniej nie odsyła do stosowania ogółu „uregulowań ustawowych dotyczących zastawu, lecz do przepisów prawa upadłościowego regulujących sytuację prawną zastawu jako sposobu zabezpieczenia wierzytelności w razie ogłoszenia upadłości, w szczególności do art. 336 i n. p.u., dotyczących podziału sum uzyskanych ze zbycia rzeczy, wierzytelności i praw obciążonych zastawem”. Tymczasem zasady zaspokajania w toku postępowania upadłościowego wierzytelności zabezpieczonej hipoteką i wierzytelności zabezpieczonej zastawem są takie same. W każdym przypadku wierzyciel, któremu przysługuje zastaw czy hipoteka, korzysta z prawa odrębności (art. 336 p.u.) i na takich samych zasadach partycypuje w kosztach postępowania upadłościowego (art. 345 p.u.). Z tych względów należy przyjąć, że art. 70¹ p.u. znajduje zastosowanie także do przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie.

6.2. Umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie w razie ogłoszenia upadłości powiernika (wierzyciela)

Na gruncie Prawa upadłościowego w ogóle nie uregulowano skutków ogłoszenia upadłości wierzyciela (powiernika) dla umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie. Jak słusznie wskazuje S. Gurgul, przepis art. 70¹ p.u. „nie dotyczy sytuacji, w której beneficjariuszem przeniesienia własności rzeczy, wierzytelności i innych praw majątkowych w celu zabezpieczenia wierzytelności (zatem nie *solvendi*, lecz *cavendi causa*) był sam upadły jako wierzyciel osoby trzeciej dokonującej zabezpieczenia”⁵³. Oznacza to, że zaspokojenie wchodzącej w skład masy upadłości wierzytelności zabezpieczonej powierniczym przeniesieniem rzeczy lub prawa nastąpi na zasadach ogólnych, tj. przez wykonanie zobowiązania zgodnie z jego naturą (art. 354 § 1 k.c.) lub przez zaspokojenie się z przedmiotu zabezpieczenia. W takim przypadku decyzja co do sposobu zaspokojenia wierzytelności przysługującej upadłemu

⁵² D. Chrapoński [w:] A.J. Witosz (red.), *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁵³ S. Gurgul. *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

należy do organów postępowania upadłościowego, tj. syndyka oraz sędziego-komisarza lub rady wierzycieli⁵⁴.

W Prawie upadłościowym nie uregulowano również odrębnie statusu prawnego roszczenia o zwrotne przeniesienia własności rzeczy w razie wygaśnięcia zabezpieczonej wierzytelności – czy to przed ogłoszeniem upadłości, czy już w trakcie postępowania upadłościowego powiernika. Ten przypadek zostanie odrębnie przeanalizowany w dalszej części niniejszej pracy (zob. pkt 7.4.).

6.3. Zagadnienie ważności i skuteczności umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie w stosunku do masy upadłości

By ogłoszenie upadłości mogło wywrzeć wpływ na pozycję prawną stron umowy przewłaszczenia na zabezpieczenia, kontrakt ten przede wszystkim musi być ważny i skuteczny. Pierwsze zagadnienie, jako że dotyczy problematyki natury ogólnej niezależnej od skutków ogłoszenia upadłości powierzającego lub powiernika, wykracza poza ramy niniejszego opracowania i w tym miejscu należy poprzestać na konstatacji, że wszelkie zawarte w niniejszym opracowaniu wywody dotyczą umów przewłaszczenia na zabezpieczenie, które są ważnymi czynnościami prawnymi. Drugie zagadnienie, czyli skuteczność umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie, wymaga już szerszego komentarza, albowiem wpływa na zakres zastosowania art. 70¹ p.u. oraz dopuszczalność stosowania przepisów o wyłączeniu z masy upadłości (art. 70 i n. p.u.). Jak słusznie wskazał Sąd Najwyższy w sprawie II CSK 76/16, „przesłanką zastosowania art. 70¹ p.u.n. jest stwierdzenie istnienia skutecznego względem masy upadłości zabezpieczenia poprzez przewłaszczenie”⁵⁵.

W związku z powyższym umowa powiernicza, której przedmiotem jest przeniesienie własności rzeczy, wierzytelności lub innego prawa w celu zabezpieczenia wierzytelności, będzie skuteczna wobec masy upadłości, jeżeli:

- po pierwsze, została zawarta w formie pisemnej z datą pewną (art. 84 ust. 2 p.u.);
- po drugie, nie podpada pod którąś z przesłanek bezskuteczności w stosunku do masy upadłości z mocy prawa (art. 127 w zw. z art. 134 p.u.);
- po trzecie, nie została uznana przez sąd lub sędziego-komisarza za bezskuteczną w stosunku do masy upadłości (art. 128 p.u., art. 527 k.c. w zw. z art. 131–132 p.u.);
- po czwarte, nie zawiera klauzul, które uniemożliwiają lub utrudniają osiągnięcie celu postępowania upadłościowego (art. 84 ust. 1 p.u.);

⁵⁴ S. Gurgul. *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁵⁵ Wyrok SN z 12 października 2016 r., II CSK 76/16, LEX nr 2203509.

- po piąte, jeżeli jej przedmiotem są wierzytelności przyszłe powstałe po dniu ogłoszenia upadłości – została zawarta nie później niż sześć miesięcy przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości w formie pisemnej z datą pewną (art. 128a p.u.⁵⁶).

Reasumując, wszelkie dalsze wywody zawarte w niniejszym opracowaniu odnoszą się do umów przewłaszczenia na zabezpieczenie, które są ważne oraz nie są dotknięte wadą w postaci bezskuteczności w stosunku do masy upadłości.

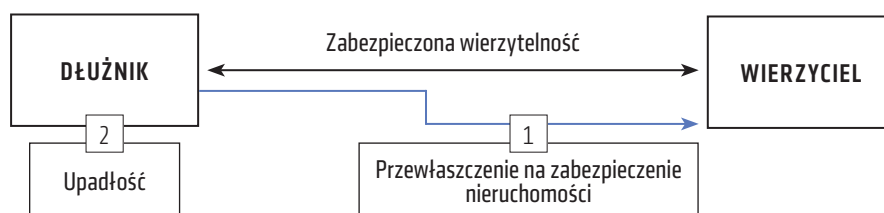
7. Wyłączenie z masy upadłości mienia będącego przedmiotem umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie – analiza przypadków

W niniejszym rozdziale omówione zostaną skutki ogłoszenia upadłości jednej lub obu stron umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie, przy czym analizie zostaną poddane odrębnie przypadki, gdy na dzień ogłoszenia upadłości dłużnika lub wierzyciela (powiernika) powierniczo zabezpieczona wierzytelność istniała bądź już wygasła.

7.1. Ogłoszenie upadłości przewłaszczającego (dłużnika) w sytuacji braku zaspokojenia zabezpieczanej wierzytelności

Omawiane w niniejszym podrozdziale zagadnienie obrazuje poniższy diagram.

Diagram 1.

Z dniem ogłoszenia upadłości zobowiązania pieniężne upadłego, których termin płatności świadczenia jeszcze nie nastąpił, stają się wymagalne (art. 91 ust. 1 p.u.). Z kolei zobowiązania majątkowe niepieniężne zmieniają się na zobowiązania pieniężne i z tym dniem stają się płatne, chociażby termin ich wykonania jeszcze nie nastąpił (art. 91 ust. 2 p.u.). Wierzytelności podlegają zaspokojeniu w formie pieniężnej w drodze podziału funduszu masy upadłości (art. 342 p.u.) lub w drodze podziału sum uzyskanych z likwidacji aktywów obciążonych prawem zastawniczym (art. 336 p.u.). Wyjątki od tej zasady są wyraźnie uregulowane

⁵⁶ Warto dodać, że art. 128a p.u. swoim zakresem zastosowania obejmuje zarówno powierniczą umowę cesji, jak i umowę cesji (definitywną).

w ustawie, np.: zaspokojenie zastawnika rejestrowego (art. 327 p.u.), zaspokojenie roszczeń nabywców lokali mieszkalnych (art. 425a i n. p.u.), zaspokojenie w układzie (art. 266a i n. p.u.).

W związku z treścią art. 91 ust. 1 p.u. z dniem ogłoszenia upadłości niespłacona wierzytelność zabezpieczona umową przewłaszczenia na zabezpieczenie staje się wymagalna niezależnie od treści stosunku zobowiązaniowego będącego źródłem takiej wierzytelności. Od dnia ogłoszenia upadłości wierzyciel, mimo iż przysługuje mu wymagalna wierzytelność, nie może zaspokoić się z przedmiotu zabezpieczenia (przewłaszczenia). Od tej bowiem chwili zaspokojenie wierzytelności może nastąpić wyłączenie w trybie przewidzianym ustawą – Prawo upadłościowe. Przedmiot zabezpieczenia wchodzi w skład masy upadłości zgodnie z cytowaną wcześniej regulacją art. 70¹ p.u. Z tym momentem **wierzyciel (fiducjarny nabywca przedmiotu zabezpieczenia) traci więc prawo do dochodzenia wierzytelności w drodze złożenia wniosku o wyłączenie rzeczy lub praw z masy upadłości w trybie określonym w art. 70–74 p.u.**⁵⁷. Wierzyciel może dochodzić swoich wierzytelności wyłączenie w trybie ich zgłoszenia w postępowaniu upadłościowym (art. 236 i n. p.u.). Rzeczy i prawa objęte przewłaszczeniem na zabezpieczenie pozostają w majątku upadłego i jemu przysługują, z kolei powiernik nabywa prawo zaspokojenia się ze środków pochodzących z likwidacji takich rzeczy i praw⁵⁸. Jest to tzw. prawo odrębności⁵⁹ uregulowane w art. 336 p.u.

W doktrynie został wyrażony – zasygnalizowany już wcześniej – pogląd, zgodnie z którym hipotezą normy prawnej z art. 70¹ p.u. nie są objęte nieruchomości. Na takim stanowisku stoją m.in. S. Gurgul⁶⁰, P. Zimmerman⁶¹ oraz P. Janda⁶², z kolei A. Jakubecki⁶³ uznał to za zagadnienie za kontrowersyjne. Naturalną konsekwencją podzielenia tego poglądu musi być przyjęcie tezy, że powiernik jest traktowany jak właściciel, a przysługująca mu ochrona prawna polega na prawie do wyłączenia i wydania rzeczy w trybie art. 70–74 p.u. Przy podzieleniu tego poglądu, na powierniku spoczywa obowiązek rozliczenia się z masą upadłości, czyli obowiązek spełnienia do rąk syndyka świadczenia pieniężnego w postaci wpłaty różnicy pomiędzy wartością przedmiotu zabezpieczenia a wysokością przysługującej powiernikowi wierzytelności. Jak już wskazano wcześniej, pogląd ten jest kontrowersyjny i nie uwzględnia tego, że w art. 70¹ p.u. ustawodawca nie nakazuje stosować do nieruchomości objętej przewłaszczeniem na zabezpieczenie przepisów o zastawie wprost, lecz tylko „odpowiednio” i to wyłącznie przepisów zawartych w ustawie – Prawo upadłościowe, a nie jakichkolwiek przepisów o zastawie.

⁵⁷ P. Zimmerman, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁵⁸ P. Zimmerman, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁵⁹ A. Jakubecki [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011, LEX, komentarz do art. 336 p.u.

⁶⁰ S. Gurgul, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁶¹ P. Zimmerman, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁶² P. Janda, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

⁶³ A. Jakubecki [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo...*, komentarz do art. 336 p.u.

Reasumując, w razie ogłoszenia upadłości przewłaszczającego rzecz ruchomą lub nieruchomości albo inne prawo majątkowe w celu zabezpieczenia wierzytelności nabywca takich rzeczy lub praw nie nabywa roszczenia o ich wyłączenie z masy upadłości. W miejsce prawa do zaspokojenia się z przedmiotu zabezpieczenia wierzyciel (nabywca) zyskuje tzw. prawo odrębności polegające na możliwości zaspokojenia się ze środków pieniężnych uzyskanych przez syndyka z likwidacji takich rzeczy lub praw.

Odrębnego omówienia wymaga sytuacja, gdy przedmiot przewłaszczenia na zabezpieczenie nie znajduje się w dniu ogłoszenia upadłości w posiadaniu upadłego. W praktyce będzie to rzadka sytuacja, bowiem – jak wskazano wcześniej – istotą powierniczego przeniesienia własności rzeczy jest pozostawienie jej w posiadaniu zależnym dłużnika, z kolei powiernik względem rzeczy sprawuje władztwo jak posiadacz samoistny. Nie można jednak wykluczyć sytuacji, gdy strony umowy postanowią, że rzecz nie pozostanie w posiadaniu dłużnika, ale powiernika lub osoby trzeciej. W takim wypadku w doktrynie wyrażono zapatrywanie, że przedmiot przewłaszczenia nie wchodzi do masy upadłości (nie zachodzi domniemanie wynikające z posiadania⁶⁴), a zatem art. 70¹ p.u. nie znajduje zastosowania.

Poglądu tego broni R. Adamus, wskazując, że norma z art. 70¹ p.u. obejmuje tylko przypadki fizycznego znajdowania się danego składnika w masie upadłości⁶⁵. Jeśli dany składnik nie znajduje się w posiadaniu upadłego, a zarazem upadły nie legitymuje się tytułem własności do takiego składnika (ten przysługuje powiernikowi), to nie można mówić o wyłączeniu prawa do żądania wyłączenia składnika z masy, skoro takie roszczenie o wyłączenie z masy upadłości powiernikowi jako posiadającemu właścicielowi nigdy by nie przysługiwało⁶⁶.

Wydaje się, że zaproponowana dystynkcja w traktowaniu przedmiotu zabezpieczenia w zależności od statusu podmiotu nim władającego nie znajduje uzasadnienia ani w treści przepisu, ani w celu ustawy. Po pierwsze, z brzmienia art. 70¹ p.u. nie można wyciągnąć wniosku, że dotyczy on tylko sytuacji, gdy rzecz „fizycznie znajduje się w masie upadłości”. W przepisie (zarówno w zdaniu 1, jak i zdaniu 2) mowa bowiem tylko o tym, że odnosi on się do przedmiotów „przeniesionych przez upadłego na wierzyciela w celu zabezpieczenia wierzytelności”, bez rozstrzygnięcia kwestii dotyczących władztwa nad składnikiem majątkowym. Po drugie, celem wprowadzenia omawianego przepisu było zrównanie pozycji wierzyciela zabezpieczonego prawem rzeczowym i wierzyciela zabezpieczonego powierniczo. W każdym wypadku, tj. bez względu na to, w którym posiadaniu znajduje się przedmiot zabezpieczenia, pozycja powiernika jest taka sama – może zaspokoić się do wysokości przysługującej mu

⁶⁴ Mowa tu o art. 69 ust. 3 p.u., który brzmi: „Domniemywa się, że rzeczy znajdujące się w posiadaniu upadłego w dniu ogłoszenia upadłości należą do majątku upadłego”.

⁶⁵ R. Adamus, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u. Podobnie, ale bez głębszego uzasadnienia, T. Szczurowski, *Wpływ ogłoszenia upadłości na byt prawny zabezpieczeń wierzytelności – cz. II*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 4, s. 204. Odmienne: P. Biezuński, *Przewłaszczenie na zabezpieczenie w upadłości likwidacyjnej po nowelizacji – wybrane zagadnienia*, „Monitor Prawa Bankowego” 2011, nr 3, s. 91–99.

⁶⁶ R. Adamus, *Prawo...*, komentarz do art. 70¹ p.u.

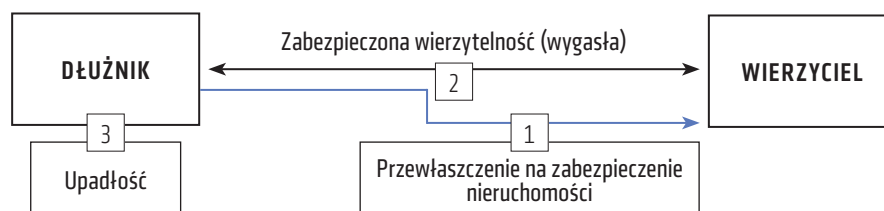
wierzytelności z obowiązkiem rozliczenia (zwrotu na rzecz dłużnika) ewentualnej nadwyżki. Wydaje się więc, że wszystkie rzeczy, wierzytelności i inne prawa majątkowe przeniesione przez upadłego na wierzyciela w celu zabezpieczenia wierzytelności mieszczą się w zakresie wyznaczonym normą z art. 70¹ p.u. Gdyby jednak podzielić pogląd przeciwny, wówczas należy przyjąć, że powiernik może samodzielnie zaspokoić swoje roszczenia majątkowe ze znajdującego się w jego posiadaniu lub w posiadaniu osoby trzeciej przedmiotu przewłaszczenia, a więc nie wiążą go zasady dochodzenia wierzytelności upadłościowych⁶⁷ określone przepisami Prawa upadłościowego. Gdyby zaś syndyk dołączył składnik majątkowy znajdujący się w posiadaniu powiernika lub osoby trzeciej do spisu inwentarza, wówczas – przy podzieleniu ww. poglądu – należy konsekwentnie przyjąć, że powiernikowi będzie przysługiwało roszczenie o wyłączenie takiego składnika z masy upadłości, a podstawą prawnomaterialną żądania będzie umowa przewłaszczenia jako źródło uprawnienia z art. 72 p.u. i twierdzenie, że jej przedmiot nie jest objęty hipotezą art. 70¹ p.u. Przy tym należy dodać, że w razie gdyby przedmiot przewłaszczenia miał wartość wyższą aniżeli wysokość dochodzonej wierzytelności, na powierniku ciąży obowiązek rozliczenia z masą upadłości. Syndyk posiada więc wobec powiernika (byłego wierzyciela) roszczenie o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia.

7.2. Ogłoszenie upadłości przewłaszczającego (dłużnika) w sytuacji zaspokojenia zabezpieczanej wierzytelności

Omawiane w niniejszym podrozdziale zagadnienie obrazuje diagram 2. Zobrazowana sytuacja zostanie rozważona w dwóch aspektach:

- wierzytelność wygasła wskutek spłaty przez dłużnika (powierzającego);
- wierzytelność wygasła wskutek definitywnego przejęcia przez wierzyciela (powiernika) przedmiotu przewłaszczenia na własność.

Diagram 2.

⁶⁷ Przez pojęcie „wierzytelności upadłościowe” w doktrynie rozumie się wierzytelności powstałe wobec upadłego przed dniem ogłoszenia upadłości, które są ustalane i dochodzone w trybie przepisów ustawy – Prawo upadłościowe. Ich przeciwieństwem są wierzytelności wobec masy upadłości, czyli wierzytelności wynikające ze stosunków prawnych powstałych po dniu ogłoszenia upadłości, których dochodzenie nie wymaga zgłoszenia wierzytelności (por. np. A. Hrycaj, B. Sierakowski, *Zagadnienie kosztów postępowania upadłościowego i innych zobowiązań masy upadłości*, „Doradca Restrukturyzacyjny” 2016, nr 3, s. 53, i powołana tam literatura).

Hipotezą normy prawnej dekodowanej z art. 70¹ p.u. objęta jest sytuacja, gdy na dzień ogłoszenia upadłości:

- wierzytelność przysługująca wierzycielowi wobec upadłego nadal istnieje,
- upadły przed ogłoszeniem upadłości w celu zabezpieczenia tej wierzytelności przeniósł na wierzyciela należącą do niego rzecz, wierzytelność lub inne prawo majątkowe.

Jeśli przed dniem ogłoszenia upadłości zabezpieczona wierzytelność wygasła (np. wskutek zaspokojenia wierzyciela), to art. 70¹ p.u. nie znajdzie zastosowania. W takim przypadku mienie będące przedmiotem umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie niewątpliwie wchodzi w skład masy upadłości, a regulacja z art. 70¹ p.u. dla takich stanów faktycznych jest irrelewantna. Jeśli jednak przed ogłoszeniem upadłości nie doszło do zwrotnego przeniesienia własności do majątku dłużnika, wtedy roszczenie to będzie realizował syndyk. Oznacza to, że syndyk może żądać od wierzyciela (powiernika) spełniania świadczenia do masy upadłości w postaci przeniesienia własności przewłaszczonego przedmiotu. W praktyce najczęściej taka sytuacja będzie dotyczyła nieruchomości objętej umową przewłaszczenia na zabezpieczenie, ponieważ rzeczy ruchome i inne prawa majątkowe zazwyczaj będą wracały do majątku upadłego automatycznie z chwilą ziszczenia się warunku rozwiązującego w postaci wygaśnięcia zabezpieczonej wierzytelności. Przy tym dodać należy, że wierzytelność wynikająca z roszczenia o zwrotne przeniesienie własności ma charakter majątkowy, a więc wchodzi w skład masy upadłości. Oznacza to, że syndyk może takie roszczenie zarówno wykonać, jak i je zbyć (art. 331–332 p.u.) w drodze przetargu lub z wolnej ręki (art. 311 p.u.), co do zasady za uprzednią zgodą sędziego-komisarza lub rady wierzycieli.

Jeżeli zabezpieczona wierzytelność wygasła wskutek zaspokojenia się wierzyciela (powiernika) z przedmiotu zabezpieczenia przed dniem ogłoszenia upadłości dłużnika (powierzającego), art. 70¹ p.u. również nie znajdzie zastosowania, ponieważ przewłaszczonego przedmiot już definitywnie stał się własnością powiernika. Jeśliby jednak przewłaszczonego przedmiot, pomimo skutecznego i ważnego zaspokojenia się, nadal znajdował się w masie upadłości i w związku z tym został dodany przez syndyka do spisu inwentarza, wówczas powiernikowi, jako definitywnemu właścicielowi takiego mienia, będzie przysługiwało żądanie wyłączenia tego przedmiotu z masy upadłości na podstawie art. 70–74 p.u.

Rozstrzygając ewentualny spór w zakresie wyłączenia takiego przedmiotu z masy upadłości, kluczowa będzie ocena, czy powiernik w sposób prawnie skuteczny zaspokoił przysługującą mu wierzytelność, czyli czy skutecznie przejął przedmiot przewłaszczenia na definitywną własność. W takim przypadku każdorazowo organy postępowania upadłościowego (syndyk, sędzia-komisarz, sąd) powinny dokonać wykładni postanowień umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie łączącej upadłego i powiernika, gdyż ona ma pierwszeństwo

dla oceny momentu zaspokojenia się wierzyciela⁶⁸. O wiele bardziej złożona jest sytuacja, gdy umowa milczy w tej kwestii.

Za dominujące w orzecznictwie Sądu Najwyższego uważa się stanowisko wyrażone m.in. w wyroku z 27 czerwca 1995 r., I CR 7/95, a także w wyroku z 28 października 2010 r., II CSK 218/10⁶⁹, w myśl którego brak wyznaczenia w umowie przewłaszczenia sposobu, w jaki wierzyciel ma zaspokoić swoją wierzytelność, oznacza, że wierzyciel może dokonać zaspokojenia w każdy sposób, wedle swojego wyboru, byle nie był on sprzeczny z treścią stosunku prawnego wiążącego strony, umową lub zasadami współżycia społecznego.

W literaturze wyrażono pogląd, oparty na jednym z judykatów Sądu Najwyższego, że do zaspokojenia wierzyciela (oczywiście w sytuacji, w której dłużnik lub osoba trzecia nie zaspokoili w terminie zabezpieczonej wierzytelności) dochodzi wówczas, gdy „wierzyciel podejmie stosowne kroki, tzn. sprzeda nieruchomość w celu odzyskania środków pieniężnych lub nabędzie rzecz «definitywnie» na własność”⁷⁰. M. Such, posiłkując się wyrokiem SN z 13 maja 2011 r., V CSK 360/10⁷¹, dodaje, że do „definitywnego” przejścia na własność wierzyciela przewłaszczonej nieruchomości dochodzi, gdy ten ostatni oświadczy, że będzie nią dysponował jak właściciel, a nie jak powiernik⁷². Nieco precyzując, w powyższym orzeczeniu Sąd Najwyższy wskazał, że:

o zmanifestowaniu woli [...] co do dokonanego wyboru sposobu zaspokojenia się z przedmiotu zabezpieczenia może świadczyć tylko jakieś uzewnętrznione zachowanie się samego pozwanego (np. oświadczenie skierowane do powodów, wniosek do organu egzekucyjnego) [...].

Wskazane okoliczności prawne będą miały kluczowe znaczenie dla oceny przez syndyka na etapie sporządzenia spisu inwentarza, czy dany przedmiot nadal pozostaje elementem majątku dłużnika (czyli wchodzi w skład masy upadłości), czy też powinien być wydany powiernikowi. Dopiero ocena tych okoliczności prawnych, natury *stricte* cywilistycznej, pozwoli na ocenę, czy w danym wypadku znajdzie zastosowanie art. 70¹ p.u., czy też przedmiot przewłaszczenia został definitywnie nabyty przez powiernika, a w konsekwencji powiernikowi przysługuje roszczenie o wyłączenie mienia z masy upadłości na podstawie art. 70–74 p.u.

⁶⁸ Zob. np. wyrok SN z 27 czerwca 1995 r., I CR 7/95, OSNC 1995, nr 12, poz. 184, jak również J. Górecki., *Niektóre...*, s. 175.

⁶⁹ OSNC 2011, nr 6, poz. 72.

⁷⁰ P. Such, *Umowa przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie – akcesoryjność i sposób zaspokojenia się wierzyciela*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2020, z. 4, s. 32–33.

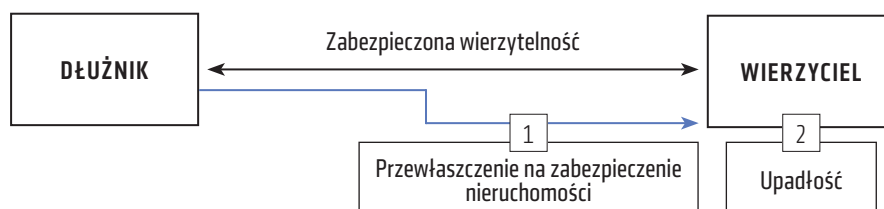
⁷¹ LEX nr 1102269.

⁷² P. Such, *Umowa...*, s. 32–33.

7.3. Ogłoszenie upadłości powiernika (wierzyciela) w sytuacji braku zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności

Omawiane w niniejszym podrozdziale zagadnienie obrazuje poniższy diagram.

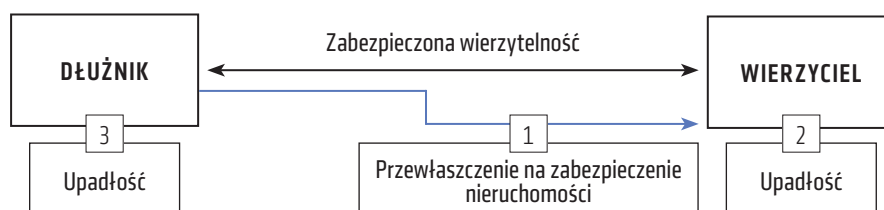
Diagram 3.

Jak już wcześniej zasygnalizowano, przepisy ustawy – Prawo upadłościowe nie regulują odrębnie (na wzór normy prawnej z art. 70¹ p.u.) skutków ogłoszenia upadłości wierzyciela (powiernika) dla bytu prawnego umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie. W związku z tym należy przyjąć, że w razie ogłoszenia upadłości powiernika wszelkie prawa wynikające z umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie oraz ze stosunku zobowiązaniowego, z którego wynika zabezpieczona wierzytelność, wykonuje syndyk masy upadłości. Prawa te z dniem ogłoszenia upadłości stają się bowiem składnikiem masy upadłości powiernika.

Status prawny przedmiotu umowy powierniczej komplikuje się w razie ogłoszenia upadłości nie tylko wierzyciela jak na diagramie 3, ale i dłużnika. Sytuację tę obrazuje diagram 4.

Diagram 4.

Jak już wskazano we wcześniejszych podrozdziałach niniejszej pracy, z dniem ogłoszenia upadłości dłużnika w zakresie umów przewłaszczenia na zabezpieczenie, których powierzającym jest dłużnik (upadły), znajdzie zastosowanie art. 70¹ p.u. To z kolei oznacza, że przedmiot zabezpieczenia, zgodnie z art. 70¹ p.u., powinien wchodzić w skład masy upadłości dłużnika, a nie w skład masy upadłości powiernika. W takim wypadku mamy więc do czynienia z daleko idącą kolizją uprawnień, którą należy rozstrzygnąć przez udzielenie odpowiedzi na pytanie, który z syndyków ma prawo zlikwidować przedmiot przewłaszczenia na zabezpieczenie – syndyk dłużnika w oparciu o normę prawną z art. 70¹ p.u. czy syndyk powiernika w oparciu o zasady ogólne dotyczące likwidacji należności, w tym należności

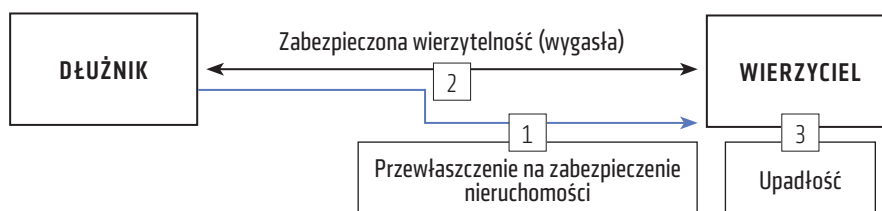
zabezpieczonych powierniczym przeniesieniem rzeczy lub praw, w oparciu o normę prawną z art. 331 p.u. Biorąc pod uwagę jednoznaczne brzmienie art. 70¹ p.u., za słuszny przyjąć należy pogląd, że taki przedmiot wchodzi w skład masy upadłości dłużnika, z kolei syndyk powiernika nabywa prawo odrębności, tj. prawo zaspokojenia się z sumy pieniężnej uzyskanej przez syndyka dłużnika (art. 336 p.u.). **Jeśli więc na dzień ogłoszenia upadłości dłużnika (powierzającego) przedmiot zabezpieczenia znajduje się na spisie inwentarza sporządzonym w postępowaniu upadłościowym powiernika, syndykowi dłużnika będzie przysługiwało na podstawie art. 70 i n. p.u. roszczenie o wyłączenie takiego przedmiotu z masy upadłości powiernika.** Gdyby jednak syndyk powiernika w drodze likwidacji składników masy upadłości zbył wierzytelność, która jest zabezpieczona powierniczym przeniesieniem rzeczy lub prawa⁷³, wówczas przedmiot zabezpieczenia nadal będzie składnikiem masy upadłości dłużnika (powierzającego), nawet jeśli znajdzie się w posiadaniu zależnym osoby trzeciej (nabywcy wierzytelności). Z chwilą zbycia osoba trzecia (kupujący składnik masy upadłości powiernika) stanie się bowiem adresatem normy z art. 70¹ p.u., czyli nie będzie mogła żądać wyłączenia przedmiotu z masy upadłości dłużnika.

7.4. Ogłoszenie upadłości powiernika (wierzyciela) w sytuacji zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności – realizacja roszczenia o zwrotne przeniesienie własności

W niniejszym podrozdziale przeanalizowane zostanie zagadnienie skutków ogłoszenia upadłości powiernika w sytuacji zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności. Analizę należy odnieść do dwóch przypadków:

- pierwszy: zabezpieczona wierzytelność wygasa przed ogłoszeniem upadłości powiernika, lecz własność przewłaszczonego składnika majątku nie przeszła z powrotem na przewłaszczającego (diagram 5a):

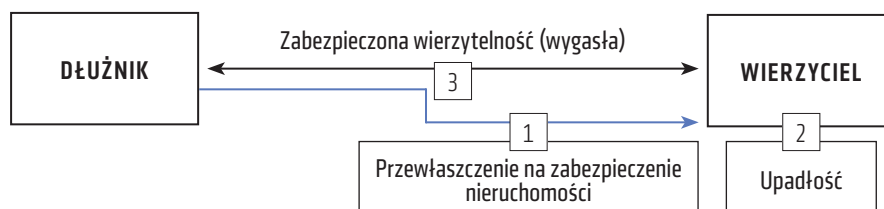
Diagram 5a.

⁷³ Wraz ze zbyciem zabezpieczonej wierzytelności na nabywcę przejdą także prawa wynikające z umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie (zob. art. 509 § 2 k.c., który stanowi, że wraz z wierzytelnością przechodzą na nabywcę wszelkie związane z nią prawa, w szczególności roszczenie o zaległe odsetki).

- drugi: zabezpieczona wierzytelność wygasa po dniu ogłoszenia upadłości powiernika (diagram 5b):

Diagram 5b.

Zanim analizie zostanie poddane zagadnienie skutków ogłoszenia upadłości dla bytu prawnego roszczenia o zwrotne przeniesienie własności, ocenić należy charakter prawny oraz **moment powstania** takiego roszczenia, ponieważ ma to kluczowe znaczenie dla zastosowania właściwej normy Prawa upadłościowego. W literaturze i orzecznictwie przyjmuje się, że z chwilą zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności po stronie dłużnika powstaje bezwarunkowe i wymagalne roszczenie o zwrotne przeniesienie własności. Jak już sygnalizowano, w odniesieniu do rzeczy ruchomych i wierzytelności w takim wypadku zazwyczaj dojdzie do ziszczenia się warunku rozwiązującego, a w konsekwencji do automatycznego zwrotnego przeniesienia przedmiotu do majątku dłużnika (powierzającego)⁷⁴. Sytuacja komplikuje się w razie zastrzeżenia przez strony umowy warunku zawieszającego. Mamy tutaj bowiem do czynienia z zobowiązaniem do zwrotnego przeniesienia prawa na przewłaszczającego po ziszczeniu się warunku zawieszającego, tj. spłaty długu⁷⁵. Piśmiennictwo sformułowało pogląd, zgodnie z którym w przypadku rzeczy ruchomych oznaczonych co do tożsamości ziszczenie się warunku zawieszającego przenosi również na powrót ich własność na przewłaszczającego, chyba że w umowie strony zastrzegły inaczej⁷⁶. Innymi słowy, w myśl powołanego poglądu również w tym przypadku nastąpi automatyzm skutków, ponieważ następuje działanie zasady podwójnego skutku umów zobowiązujących do przeniesienia własności z art. 155 § 1 k.c. Automatyzm ten nie będzie się jednak aktywował w przypadku nieruchomości, a to ze względu na to, że podwójny skutek nie może wystąpić z uwagi na brzmienie art. 157 § 2 k.c., a także w odniesieniu do rzeczy ruchomych oznaczonych co do gatunku, ponieważ drogę ku temu zamyka art. 155 § 2 k.c. Z kolei w odniesieniu do rzeczy ruchomych oznaczonych co do tożsamości, jak wskazano wcześniej, automatyzm może zostać wyłączony mocą woli stron – w umowie o przewłaszczenie na zabezpieczenie

⁷⁴ M. Kućka, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski [w:] *System...*, s. 442; tak również E. Gniewek [w:] *System...*, (2020), s. 323.

⁷⁵ Co do kontrowersji związanej z uznaniem wykonania wierzytelności przez dłużnika jako warunku zawieszającego zob. np. J. Gołaczyński, *Glosa do wyroku SN z dnia 29 maja 2000 r., III CKN 246/00*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2001, nr 5, poz. 69.

⁷⁶ J. Górecki., *Niektóre...*, s. 171.

wierzyciel i dłużnik mogą zatem zniweczyć skutek rozporządzający. Rozważając charakter prawny i moment powstania roszczenia o zwrotne przeniesienie własności, Sąd Najwyższy – w odniesieniu do nieruchomości – wskazał, że „roszczenie o zwrotne przewłaszczenie jest «roszczeniem warunkowym» w rozumieniu art. 19 ust. 3 u.k.w.h. Chwila zaspokojenia wierzyciela, najdalej w uzgodnionej przez strony dacie spełnienia świadczenia, stanowi zarazem termin wymagalności roszczenia o zwrotne przewłaszczenie, skoro bowiem umarza się zabezpieczona wierzytelność, to dochodzi do ziszczenia się warunku zawieszającego, a dalsze trwanie zabezpieczenia staje się bezprzedmiotowe”⁷⁷.

W związku z powyższymi uwagami natury cywilistycznej powstaje pytanie, w jakim trybie syndyk powiernika powinien uczynić zadość roszczeniu dłużnika (powierzającego) o zwrotne przeniesienie własności rzeczy, które – jak wskazano – powstaje z chwilą ziszczenia się warunku zawieszającego. Kwestia ta jest o tyle skomplikowana, że z chwilą ogłoszenia upadłości wszelkie zobowiązania majątkowe niepieniężne, w tym także warunkowe, których podmiotem w charakterze dłużnika jest upadły, zmieniają się z dniem ogłoszenia upadłości w zobowiązania pieniężne i z tym dniem stają się płatne, chociażby termin ich wykonania jeszcze nie nastąpił (art. 92 ust. 2 p.u.). Analizując przepisy Prawa upadłościowego, można rozważyć trzy alternatywne scenariusze zaspokojenia tego rodzaju roszczenia:

1. roszczenie o zwrotne przeniesienie własności rzeczy zmierza do przeniesienia na uprawnionego prawa własności takiej rzeczy, a zatem jego celem jest zmiana właściciela, wobec tego przedmiot, którego dotyczy roszczenie, należy wyłączyć z masy upadłości na podstawie art. 70-74 p.u.;
2. roszczenie o zwrotne przeniesienie własności rzeczy wynika z zobowiązania o charakterze majątkowym, powstałego przed ogłoszeniem upadłości, a zatem po ziszczeniu się warunku zawieszającego stanowi wierzytelność upadłościową, której należy dochodzić na zasadach ogólnych, tj. w trybie zgłoszenia wierzytelności; przy czym, jeśli przedmiotem tego prawa jest nieruchomość, wówczas roszczenie o zwrotne przeniesienie własności jest roszczeniem, o którym mowa w art. 51 ust. 1 pkt 5 w zw. z art. 336 p.u., a zatem będzie podlegało zaspokojeniu z pierwszeństwem przed innymi wierzytelnościami upadłościowymi (prawo odrębności);
3. roszczenie o zwrotne przeniesienie własności wynika z umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie, która nie jest umową wzajemną, a więc może być wykonana przez syndyka za zgodą sędziego-komisarza na podstawie art. 98 ust. 1c zd. 2 p.u. W wyniku wykonania umowy na powierzającego zostanie zwrotnie przeniesione prawo własności rzeczy.

⁷⁷ Postanowienie SN z 26 września 2007 r., IV CSK 118/07, LEX nr 315847.

Ad 1.

Pogląd pierwszy jest najkorzystniejszy z perspektywy ochrony prawnej interesu majątkowego powierzającego. Gwarantuje bowiem odzyskanie aktywa, którego dłużnik wyzbył się tylko czasowo, tj. do momentu spłaty wierzytelności. Pogląd ten jednak należy odrzucić jako nieznajdujący podstaw w Prawie upadłościowym i regule równego traktowania wierzycieli. Przede wszystkim roszczenie o zwrotne przeniesienie własności wynika ze stosunku obligacyjnego o charakterze majątkowym. Nie sposób więc zasadnie twierdzić, że już przed wykonaniem tego zobowiązania przez powiernika przedmiot wchodził w skład majątku powierzającego. Niewątpliwie jest to nadal składnik majątku powiernika (upadłego). Zgodnie zaś z art. 70 p.u. przedmiotem wyłączenia z masy upadłości może być wyłącznie „mienie nienależące do majątku upadłego”. Nie sposób więc przyjąć, że powierzającemu (uprawnionemu z tytułu zwrotnego przeniesienia własności rzeczy) przysługuje skuteczne roszczenie o wyłączenie składnika z masy upadłości⁷⁸. By takie roszczenie mogło zostać zrealizowane, w pierwszej kolejności uprawniony musi stać się właścicielem spornego przedmiotu. Potwierdza to D. Chrapoński, wskazując, że tylko

w przypadku umów zawartych przez upadłego przed datą ogłoszenia upadłości, w których nastąpił już skutek prawnorzeczowy i własność przeszła już na kontrahenta upadłego [podkr. – B.S.], roszczenie o wydanie mienia będącego przedmiotem umowy nie przekształca się na podstawie omawianego przepisu w wierzytelność pieniężną i nie podlega zgłoszeniu sędziemu-komisarzowi celem umieszczenia na liście wierzytelności. Osoba uprawniona do mienia – jego nabywca – posiada uprawnienia rzeczowe wynikające z przepisów o ochronie własności. W takiej sytuacji osobie tej przysługuje roszczenie o jego wyłączenie z masy upadłości, które może być realizowane w trybie art. 70–74 p.u.⁷⁹

Ad 2.

Pogląd drugi znajduje najpełniejsze uzasadnienie na gruncie Prawa upadłościowego, a zarazem uwzględnia obligacyjny charakter roszczenia o zwrotne przeniesienie własności. Nie ulega wątpliwości, że analizowane roszczenie jest prawem o charakterze majątkowym i wynika ze stosunku zobowiązaniowego. A skoro tak, to podlega normie prawnej określonej w art. 91 ust. 2 p.u. Oznacza to, że z chwilą ogłoszenia upadłości powiernika powierzający w miejsce dotychczasowego roszczenia niepieniężnego nabywa roszczenie o spełnienie świadczenia pieniężnego. Taka sytuacja jest niewątpliwie niekorzystna z perspektywy poziomu ochrony praw powierzającego, ponieważ pomimo prawidłowego spełnienia świadczenia, które stanowiło *causa* umowy przewłaszczenia, powierzający *ipso iure* traci możliwości żądania spełnienia przez powiernika świadczenia w pierwotnej, objętej zgodnym zamiarem stron, niepieniężnej postaci. Trudno jednak znaleźć argumenty pozwalające na tak dalekie uprzywilejowanie pozycji powierzającego, by przełamać regułę pieniężnej

⁷⁸ Podobnie T. Szczerkowski, *Wpływ...*, s. 199.

⁷⁹ D. Chrapoński [w:] A.J. Witosz (red.), *Prawo...*, komentarz do art. 91 p.u.

konwersji zobowiązań, o której mowa w art. 91 ust. 2 p.u.⁸⁰ Wprawdzie wyjątki od tej zasady zdarzają się, ale są one wprost uregulowane w ustawie i zazwyczaj stoją za nimi silne argumenty natury społecznej. Przykładem takiego uprzywilejowania jest sposób zaspokojenia roszczeń nabywców lokali mieszkalnych i domów jednorodzinnych wynikających z umów deweloperskich. Postępowanie upadłościowe wobec deweloperów prowadzi się w taki sposób, by możliwe było również zaspokojenie nabywców w drodze przeniesienia na nich własności lokali, o ile racjonalne względy na to pozwolą (art. 425a p.u.). Nawet jednak w tych szczególnych społecznie przypadkach, chronionych już na poziomie konstytucyjnym⁸¹, prymat roszczenia niepieniężnego nie ma wymiaru absolutnego. Jeśli bowiem w danym stanie faktycznym kontynuacja inwestycji deweloperskiej nie jest możliwa, roszczenia nabywców o przeniesienia własności lokalu mieszkalnego ulegają konwersji w wierzytelności pieniężne (art. 425h ust. 2 p.u.⁸²). Należy więc dojść do wniosku, że majątkowe roszczenie o zwrotne przeniesienie własności rzeczy z chwilą ogłoszenia upadłości powiernika ulega konwersji w roszczenie pieniężne dochodzone w trybie zgłoszenia wierzytelności⁸³.

Dodać jednak należy, że w przypadku roszczeń skierowanych do nieruchomości zastosowanie znajdują art. 51 ust. 1 pkt 5 oraz art. 336 p.u. Zgodnie z pierwszym z tych przepisów w postanowieniu o ogłoszeniu upadłości sąd „wzywa osoby, którym przysługują prawa oraz prawa osobiste i roszczenia ciężące na nieruchomości należącej do upadłego, jeżeli nie zostały ujawnione przez wpis w księdze wieczystej, do ich zgłoszenia syndykowi za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe, w terminie trzydziestu dni od dnia obwieszczenia postanowienia o ogłoszeniu upadłości w Rejestrze pod rygorem utraty prawa powoływania się na nie w postępowaniu upadłościowym”. Konsekwencją tego przepisu jest to, że zgłoszone w trybie art. 51 ust. 1 pkt 5 p.u. prawa i roszczenia, a w przypadku ich ujawnienia w księdze wieczystej – także pomimo braku zgłoszenia, będą podlegały zaspokojeniu w ramach tzw. prawa odrębności, o którym mowa w art. 336 p.u. To z kolei oznacza, że powierzający może liczyć na zaspokojenie przed wierzycielami upadłościowymi powiernika, zgodnie jednak z zasadą pierwszeństwa wynikającą z kolejności wpisów w księdze wieczystej.

⁸⁰ Podobnie Sąd Najwyższy: „Zobowiązanie upadłego do przeniesienia na inną osobę własności nieruchomości, wynikające z takich zdarzeń, jak np. zawarcie przed dniem ogłoszenia upadłości umowy w formie aktu notarialnego zobowiązującej do przeniesienia własności nieruchomości o skutku wyłącznie obligacyjnym, umowy przedwstępnej w formie aktu notarialnego, zawarcie umowy zlecenia o powiernicze nabycie własności nieruchomości, dokonanie zapisu w testamencie, jest niewątpliwie zobowiązaniem majątkowym upadłego o charakterze niepieniężnym, podlega więc co do zasady regule z art. 91 ust. 2 p.u.n.” (zob. wyrok SN z 9 listopada 2011 r., II CSK 112/11, LEX nr 1095940).

⁸¹ Zob. art. 75 ust. 1 Konstytucji RP.

⁸² Przepis ten brzmi: „Uprawomocnienie się postanowienia sędziego-komisarza o wyrażeniu zgody na zaprzestanie dalszego prowadzenia przedsięwzięcia deweloperskiego wywołuje z mocy prawa skutek odstąpienia przez syndyka od umów deweloperskich na podstawie art. 98, a do roszczeń nabywców wynikających z tych umów przepis art. 91 stosuje się odpowiednio”.

⁸³ Por. np. T. Szczurowski, który wskazuje, że „[...] stosownie do art. 91 § 2 PrUpN zobowiązanie niepieniężne upadłego do przeniesienia własności nieruchomości zmienia się w zobowiązanie pieniężne i podlega zaspokojeniu na ogólnych zasadach” (T. Szczurowski, *Wpływ...*, s. 199).

Można więc postawić tezę, że w odniesieniu do nieruchomości, w szczególności w razie ujawnienia w księdze wieczystej roszczenia o zwrotne przeniesienie prawa własności, ochrona praw majątkowych powierzającego jest zapewniona na dostatecznym poziomie, gdyż powierzający może liczyć na odzyskanie niemal ekwiwalentu pierwotnego roszczenia. Posługuję się określeniem „niemal ekwiwalentu”, ponieważ powierzający (jak każdy inny wierzyciel zabezpieczony przez wpis w rozumieniu art. 336 p.u.) partycypuje w kosztach likwidacji nieruchomości oraz kosztach postępowania upadłościowego w taki sposób, że odpowiednia część ceny uzyskanej ze sprzedaży nieruchomości podlega zatrzymaniu w masie upadłości (art. 345 ust. 1 p.u.). Takiej ochrony prawnej są jednak pozbawieni powierzający, którym przysługuje roszczenie o zwrotne przeniesienie własności rzeczy ruchomej lub innego prawa majątkowego. Tego rodzaju roszczenie nie jest ujawnione przez wpis w księdze wieczystej, a w konsekwencji nie korzysta z prawa odrębności. Wierzyciel (powierzający) będzie więc podlegał zaspokojeniu z ogólnych funduszy masy upadłości, zazwyczaj jako wierzyciel z kategorii drugiej w rozumieniu art. 342 ust. 1 pkt 2 p.u.

Ad 3.

Na sam koniec rozważań należy przejść do alternatywnego rozwiązania, czyli zagadnienia dopuszczalności wykonania umowy niewzajemnej przez syndyka (pogląd trzeci). Jak wskazuje się w literaturze i orzecznictwie, umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie ma charakter umowy niewzajemnej⁸⁴, a jednym z jej najistotniejszych elementów jest zobowiązanie powiernika do zwrotnego przeniesienia własności rzeczy w przypadku wygaśnięcia zabezpieczonej wierzytelności⁸⁵. W stanie prawnym obowiązującym od 1 stycznia 2016 r. dopuszczono możliwość odpowiedniego stosowania art. 98 ust. 1–1b p.u. także do umów niewzajemnych. Zgodnie z art. 98 ust. 1 p.u., „jeżeli w dniu ogłoszenia upadłości zobowiązania z umowy wzajemnej nie zostały wykonane w całości lub części, syndyk może, za zgodą sędziego-komisarza, wykonać zobowiązanie upadłego i zażądać od drugiej strony spełnienia świadczenia wzajemnego lub od umowy odstąpić ze skutkiem na dzień ogłoszenia upadłości”. Wydając zgodę, o której mowa w art. 98 ust. 1 p.u., sędzia-komisarz „kieruje się celem postępowania upadłościowego, biorąc także pod uwagę ważny interes drugiej strony umowy” (art. 98 ust. 1a p.u.). Na tle umów wzajemnych w doktrynie i orzecznictwie wykształcił się jednolity pogląd, że zastosowanie omawianej instytucji jest dopuszczalne wyłączenie w sytuacji, gdy zarówno zobowiązanie upadłego, jak i zobowiązanie drugiej strony umowy

⁸⁴ J.M. Kondek, *Umowa...*, s. 14. Por. też wyrok SA w Szczecinie z 14 maja 2014 r., I ACa 134/14, LEX nr 1466923: „[...] samo odniesienie wartości wierzytelności podlegającej zabezpieczeniu w stosunku do wartości przewłaszczonego przedmiotu nie należy do *essentialia negotii*. Przewłaszczenie na zabezpieczenie nie jest bowiem umową wzajemną, zaś dysproporcja pomiędzy tymi wartościami nie ma większego znaczenia dla ważności umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie. Rola umowy o przewłaszczenie na zabezpieczenie polega bowiem przede wszystkim na zabezpieczeniu spłaty określonej wierzytelności”.

⁸⁵ Por. E. Gniewek [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 3, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2013, s. 571.

na dzień ogłoszenia upadłości nie jest wykonane. W związku z tym, jeżeli jedna ze stron umowy wzajemnej wykonała swoje zobowiązanie w całości, to odstąpienie od umowy wzajemnej jest niedopuszczalne⁸⁶. Jak wskazuje R. Adamus⁸⁷, norma prawna z art. 98 ust. 1 p.u. znajdzie więc zastosowanie, jeżeli przed ogłoszeniem upadłości:

- żadna ze stron nie wykonała swojego zobowiązania;
- obie strony wykonały swoje zobowiązania jedynie częściowo;
- jedna strona w ogóle nie wykonała zobowiązania, druga zaś wykonała je częściowo.

Wobec powyższego poglądu należałoby przyjąć, że wykonanie umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie w zakresie realizacji przez syndyka powiernika zwrotnego roszczenia jest niedopuszczalne, albowiem przynajmniej świadczenie jednej ze stron (tj. powierzającego) zostało wykonane w całości. Wydaje się jednak, że proste recypowanie poglądów wyrażonych na gruncie art. 98 ust. 1 p.u., które odnosiły się historycznie wyłącznie do umów wzajemnych, nie jest zabiegiem właściwym. Należy mieć bowiem na uwadze, że do umów niewzajemnych przepis art. 98 ust. 1 p.u. stosuje się nie wprost, lecz „odpowiednio”. Zastosowanie przepisu wprost byłoby niemożliwe w przypadku umów jednostronnie zobowiązujących, w odniesieniu do których świadczeniu jednej ze stron nie odpowiada obowiązek drugiej strony⁸⁸. D. Chrapoński, analizując zagadnienie czynności prawnej jednostronnie zobowiązującej na tle art. 98 p.u., wskazuje, że „tak jak w przypadku umowy wzajemnej, odstąpienie od umowy będzie dopuszczalne, gdy świadczenie zobowiązanego nie zostało spełnione w całości lub gdy zostało spełnione jedynie w części”⁸⁹.

Wobec powyższego, dopuszczenie możliwości realizacji roszczenia o zwrotne przeniesienie własności na podstawie art. 98 ust. 1 c p.u. zapewniłoby właściwą ochronę powierzającemu. Biorąc zaś pod uwagę to, że powierzający swoje zobowiązanie wykonał należycie (spłacił zabezpieczoną wierzytelność), a transfer własności odbywał się wyłącznie w celu zabezpieczenia (*causa cavendi*), to spełniona jest przesłanka uwzględnienia „ważnego interesu drugiej strony”. Szczególnie istotnego znaczenia nabiera interes drugiej strony (powierzającego), gdy wartość przedmiotu przewłaszczenia jest wyższa niż wysokość zaspokojonej wierzytelności.

Mimo że zaprezentowana interpretacja niewątpliwie uwzględnia interes powierzającego, to jednak wydaje się, że taka wykładnia omawianego przepisu jest nie do obrony przez pryzmat celów postępowania upadłościowego oraz funkcję art. 98 p.u. Celem art. 98 p.u. nie jest bowiem ochrona szczególnych roszczeń majątkowych przysługujących wierzycielom

⁸⁶ S. Gurgul, *Prawo...*, komentarz do art. 98 p.u.; P. Zimmerman, *Prawo...*, komentarz do art. 98 p.u.; P. Janda, *Prawo...*, komentarz do art. 98 p.u.; A. Jakubecki [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo...*, komentarz do art. 98 p.u.; D. Zienkiewicz [w:] D. Zienkiewicz (red.), *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2006, Legalis, komentarz do art. 98 p.u.n. Podobnie SA w Poznaniu w wyroku z 11 kwietnia 2006 r., I ACa 1168/05, LEX nr 215611 (pogląd sformułowany jeszcze na gruncie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe, Dz.U. Nr 93, poz. 834 ze zm.).

⁸⁷ R. Adamus, *Prawo...*, komentarz do art. 98 p.u.

⁸⁸ Na temat umów jednostronnie oraz dwustronnie zobowiązujących por. np. W. Czachórski, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1968, s. 182–184.

⁸⁹ D. Chrapoński [w:] A.J. Witosz (red.), *Prawo...*, komentarz do art. 98 p.u.

upadłościowym (na zasadzie wyjątku od zasady wyrażonej w art. 91 p.u.), lecz maksymalizacja odzysku po stronie masy upadłości. I to właśnie z tej przyczyny, tj. jeśli zachodzi perspektywa wyższego wpływu do masy upadłości lub obniżenia kosztów jej funkcjonowania⁹⁰, znajduje zastosowanie art. 98 p.u. i w konsekwencji syndyk określoną umowę za zgodą sędziego-komisarza wykonuje lub od niej odstępuje. Wyrażając zgodę na wykonanie umowy przez syndyka lub odstąpienie od niej, sędzia-komisarz obligatoryjnie bierze pod uwagę cel postępowania upadłościowego (jest to interes pierwszorzędny), czyli wykonanie umowy (lub odstąpienie od umowy) powinno wpłynąć pozytywnie na fundusze masy upadłości (spowodować ich wzrost), a w konsekwencji na poziom zaspokojenia ogółu wierzycieli. Tymczasem wykonanie umowy w zakresie zwrotne przeniesienie własności spowodowałoby wyłącznie przysporzenie po jednej stronie, tj. w majątku powierzającego, zaś masie upadłości nie gwarantowałoby żadnej wymiernej korzyści. Z kolei niewykonywanie umowy umożliwi nie tylko zaspokojenie powierzającego w formie pieniężnej (zob. pogląd drugi przedstawiony wcześniej), ale może także wpłynąć na poziom zaspokojenia innych wierzycieli, ponieważ przez zatasowanie art. 345 ust. 1 p.u. w odniesieniu do przewłaszczonego przedmiotu część ceny uzyskanej z jego likwidacji może być przeznaczona na pokrycie kosztów postępowania upadłościowego, a więc wydatkowana po to, by egzekucja uniwersalna, jaką jest upadłość, mogła być prowadzona i osiągnąć swój cel wskazany w art. 2 p.u.

Reasumując, roszczenie o zwrotne przeniesienie własności rzeczy na gruncie Prawa upadłościowego stanowi wierzytelność niepieniężną, która z chwilą ogłoszenia upadłości ulega konwersji w wierzytelność pieniężną i podlega zaspokojeniu na zasadach ogólnych, tj. w formie pieniężnej w odpowiedniej kategorii w rozumieniu art. 342 p.u., a w przypadku gdy roszczenie o zwrotne przeniesienie własności dotyczy nieruchomości, wówczas zaspokojenie powierzającego odbywa się w ramach realizacji tzw. prawa odrębności (art. 51 ust. 1 pkt 5 w zw. z art. 336 p.u.). W odniesieniu do roszczenia o zwrotne przeniesienie własności, z uwagi na jego obligacyjny charakter nie znajdują zastosowania przepisy o wyłączeniu mienia z masy upadłości (art. 70–74 p.u.), nawet jeśli zabezpieczona wierzytelność wygasła przed ogłoszeniem upadłości powiernika. Realizacja roszczenia o zwrotne przeniesienie własności w formie niepieniężnej nie jest również możliwa na podstawie art. 98 ust. 1c p.u.

Powyższe rozważania odnoszą się także do sytuacji, gdy zabezpieczona wierzytelność wygasa (np. wskutek spłaty) już po ogłoszeniu upadłości, czyli po ogłoszeniu upadłości ziszcza się warunek zawieszający (zob. diagram 5b). Również w tym wypadku brak jest podstawy prawnej żądania wykonania umowy przez syndyka w formie niepieniężnej – czy to w drodze wyłączenia z masy upadłości, czy w oparciu o art. 98 p.u. Zarówno bowiem

⁹⁰ Przez koszty funkcjonowania masy upadłości rozumiem koszty postępowania upadłościowego (art. 230 ust. 1 p.u.) oraz inne zobowiązania masy upadłości, w tym zobowiązania z umów wykonywanych przez syndyka po ogłoszeniu upadłości (art. 230 ust. 2 p.u.).

wierzytelności bezwarunkowe, jak i warunkowe, nawet jeśli warunek ziścił się dopiero po ogłoszeniu upadłości, podlegają zgłoszeniu w postępowaniu upadłościowym i są dochodzone w trybie przepisów Prawa upadłościowego, tj. z funduszków masy upadłości.

Przepisy o wyłączeniu mienia z masy upadłości (art. 70–74 p.u.) znajdą zastosowanie w przypadku, gdy roszczenie o zwrotne przeniesienie własności jest realizowane na zasadzie automatyzmu, tj. z chwilą ziszczenia się warunku rozwiązującego w postaci spłaty wierzytelności, o ile warunek ten ziścił się przed ogłoszeniem upadłości powiernika. W takim wypadku powierzający automatycznie nabywa tytuł własności danego składnika majątku (a więc przysługuje mu nie roszczenie obligacyjne, lecz rzeczowe), a w konsekwencji może żądać jego wyłączenia z masy upadłości na podstawie art. 70 i n. p.u., albowiem tego rodzaju składnik majątkowych nie wchodzi w skład masy upadłości powiernika (nie jest mieniem należącym do upadłego w rozumieniu art. 62 p.u.). Gdyby jednak syndyk zbył mienie objęte przewłaszczeniem na zabezpieczenie, co do którego przed ogłoszeniem upadłości ziścił się warunek rozwiązujący, to nabywca takiego mienia, jako że nabył je ze skutkiem egzekucyjnym (art. 313 ust. 1 p.u.), nie będzie adresatem roszczenia windykacyjnego ze strony powierzającego. W takim wypadku powierzającemu przysługuje roszczenie o wydanie świadczenia wzajemnego uzyskanego w zamian za to mienie (art. 71 ust. 2 p.u.). Jeżeli jednak rzeczzone świadczenie nie zostało spełnione przed zgłoszeniem żądania wydania mienia, prawo do świadczenia przechodzi na mającego prawo do wyłączonego mienia, czyli na powierzającego (art. 71 ust. 3 p.u.). Ta ostatnia sytuacja jednak będzie mieć miejsce bardzo rzadko, gdyż praktyka postępowań upadłościowych wskazuje, że w przypadku likwidacji masy upadłości cena jest uiszczana z góry, tj. przed sprzedażą dokonywaną przez syndyka.

Powierzający nie nabywa jednak roszczenia o wyłączenie mienia z masy upadłości, jeśli warunek rozwiązujący ziści się po ogłoszeniu upadłości. W takiej bowiem sytuacji przedmiot przewłaszczenia na dzień ogłoszenia upadłości wchodzi w skład masy upadłości (art. 61–62 p.u.), a powierzający na ten moment nie posiada roszczenia rzeczowego o wydanie rzeczowego przedmiotu. Z kolei po ogłoszeniu upadłości warunek rozwiązujący nie może się już spełnić, ponieważ:

- po pierwsze, jego ziszczenie się byłoby rozporządzeniem (automatycznym) składnikiem masy upadłości, a tego rodzaju czynności są zastrzeżone wyłącznie do kompetencji syndyka;
- po drugie, byłaby to *de iure* czynność likwidacji masy upadłości dokonana z pominięciem przepisów o sprzedaży w trybie przetargu lub z wolnej ręki;
- po trzecie, jak już wskazano wcześniej, roszczenie o zwrotne przeniesienie własności, i to niezależnie od tego, czy powstaje pod warunkiem zawieszającym czy rozwiązującym, ma charakter niepieniężny, a to oznacza, że z chwilą ogłoszenia upadłości na podstawie art. 91 ust. 2 p.u. ulega konwersji w roszczenie pieniężne, a więc w momencie

ziszczenia się warunku (spłaty po ogłoszeniu upadłości powiernika) już nie istnieje w swojej pierwotnej (niepieniężnej) postaci.

Sytuacja prawna powierzającego, który spełnia świadczenie z tytułu zabezpieczonej wierzytelności po ogłoszeniu upadłości, a w umowie przewłaszczenia zastrzeżono warunek rozwiązujący powodujący automatyczne przeniesienie (zwrotne) własności przedmiotu przewłaszczenia, jest więc analogiczna do omówionej wcześniej sytuacji prawnej powierzającego, któremu przysługuje roszczenie o zwrotne przeniesienie własności, które powstało w związku z ziszczaniem się warunku zawieszającego. W obu przypadkach powierzający stają się wierzycielami osobistymi upadłego powiernika i swoich praw z tytułu roszczenia o zwrotne przeniesienie własności mogą dochodzić w formie pieniężnej na zasadach ogólnych uregulowanych przepisami Prawa upadłościowego, z tym zastrzeżeniem, że w odniesieniu do nieruchomości obowiązywać będzie prawo odrębności (art. 336 p.u.).

8. Zakończenie

Przeprowadzona analiza skłania do wniosku, że w razie ogłoszenia upadłości powierzającego (przewłaszczającego na zabezpieczenie) system prawny jest spójny – w takim wypadku, z uwagi na regulację art. 70¹ p.u., powiernikowi nie przysługuje roszczenie o wyłączenie mienia z masy upadłości. Powiernik jest zaspakajany na takich samych zasadach jak zastawnik, czyli korzysta z prawa odrębności (art. 336 p.u.). Wątpliwości doktrynalne budzi jednak zastosowanie art. 70¹ p.u. w odniesieniu do nieruchomości i choć większość doktryny opowiada się za niestosowaniem tego przepisu do rzeczy nieruchomości, należy przyjąć, że poglądy te nie znajdują uzasadnienia jurydycznego; na ich rzecz nie przemawiają ani wyniki wykładni literalnej art. 70¹ p.u., ani rezultaty zastosowania funkcjonalnych i systemowych dyrektyw wykładni tekstu prawnego. Ze względu jednak na wagę przedmiotu (obrot nieruchomościami), wobec silnie spolaryzowanych poglądów doktryny, można wysunąć ostrożny wniosek *de lege ferenda* mający na celu doprecyzowanie, że art. 70¹ p.u. swoim zakresem zastosowania obejmuje także przypadek umowy przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie. Znowelizowany przepis mógłby brzmieć: „Przepisów o wyłączeniu z masy upadłości nie stosuje się do rzeczy, wierzytelności i innych praw majątkowych przeniesionych przez upadłego na wierzyciela w celu zabezpieczenia wierzytelności. Do przedmiotów tych oraz do zabezpieczonych w ten sposób wierzytelności stosuje się odpowiednio przepisy ustawy dotyczące zastawu albo hipoteki i wierzytelności zabezpieczonych zastawem albo hipoteką”.

Prawo upadłościowe nie zawiera żadnych przepisów regulujących w sposób szczególny status roszczenia o zwrotne przeniesienie własności na wypadek ogłoszenia upadłości powiernika. Trzeba więc konsekwentnie przyjąć, że znajdują tu zastosowanie przepisy ogólne Prawa upadłościowego o ustalaniu i dochodzeniu wierzytelności w postępowaniu

upadłościowym, w tym zasada natychmiastowej wymagalności wierzytelności oraz konwersji zobowiązań niepieniężnych w pieniężne (art. 91 p.u.). Nie sposób przyjąć, że powierającemu przysługuje prawo własności przewłaszczonego przedmiotu, a zatem nie jest dopuszczalne żądanie wyłączenia takiego przedmiotu z masy upadłości powiernika na podstawie art. 70–74 p.u. Takie rozwiązanie niewątpliwie jest niekorzystne z perspektywy interesu majątkowego powierzającego, w szczególności, jeśli zabezpieczana wierzytelność została spłacona, a przedmiotem przewłaszczenia nie jest nieruchomości, ponieważ w takim wypadku powierzający nie korzysta z żadnego uprzywilejowania co do zaspokojenia się z przedmiotu sprzedaży. W związku z tym można wysunąć wniosek *de lege ferenda*, zgodnie z którym roszczenie o zwrotne przeniesienie własności rzeczy, w razie całkowitej spłaty zabezpieczonej wierzytelności, powinno być traktowane jak wierzytelność zabezpieczona zastawem. Takie rozwiązanie wprawdzie nie gwarantowałoby spełnienia przez powiernika świadczenia w postaci niepieniężnej, ale pozwoliłoby każdemu powierzającemu (a nie tylko powierzającemu nieruchomości) skorzystać z prawa odrębności w rozumieniu art. 336 p.u., tj. z prawa pierwszeństwa w zaspokojeniu się ze środków uzyskanych z likwidacji przedmiotu przewłaszczenia. Podobną regulację przepisy Prawa upadłościowego oraz Kodeksu postępowania cywilnego⁹¹ przewidują w odniesieniu do zaspakajania roszczeń nabywców z umowy deweloperskiej w razie odstąpienia od takiej umowy lub w razie przekształcenia roszczenia z umowy deweloperskiej w toku postępowania restrukturyzacyjnego lub upadłościowego (art. 425i–425k p.u. oraz art. 1025 § 5 k.p.c.).

Nie widzę z kolei podstaw do nowelizowania przepisów Prawa upadłościowego w kierunku sformułowania pod adresem syndyka ustawowego nakazu zwrotnego przeniesienia własności w formie niepieniężnej w razie wygaśnięcia zabezpieczonej wierzytelności, a więc z wyłączeniem stosowania art. 91 ust. 2 p.u. Takie rozwiązanie oczywiście byłoby korzystne dla powierzających, ale w żadnej mierze nie realizowałoby zasady określonej w art. 2 ust. 1 p.u. oraz zasady równego lub porównywalnego traktowania ogółu wierzycieli upadłościowych. Jest bowiem wiele sytuacji (nie tylko tych dotyczących umów przewłaszczenia na zabezpieczenie), gdy realizacja roszczenia w formie niepieniężnej jest pożądana z perspektywy partykularnego interesu jednego wierzyciela lub grupy wierzycieli, a już nie z perspektywy ogółu wierzycieli. Najlepszym przykładem jest jakakolwiek umowa cywilnoprawna o spełnienie świadczenia niepieniężnego w sytuacji, gdy uprawniony do otrzymania świadczenia spełnił już w całości swoje zobowiązanie (z reguły zapłacił umówione wynagrodzenie, cenę itp.), a upadły nie wykonał swojego zobowiązania w żadnym zakresie. Niewypłacalność kontrahenta jest ewidentnie negatywnym zjawiskiem z perspektywy każdego wierzyciela, stąd też pogarszanie tych negatywnych konsekwencji dotyczących ogółu wierzycieli niewypłacalnego dłużnika kosztem faworyzowania przez ustawodawcę interesów poszczególnych

⁹¹ Ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.), dalej k.p.c.

wierzycieli bez silnego uzasadnienia aksjologicznego dla przełamania pewnej reguły nie jest pożądane, gdyż naruszałoby zasadę równego traktowania podmiotów o takich samych lub podobnych cechach znajdujących się w analogicznych lub podobnych sytuacjach faktycznych.

9. Bibliografia

- Adamus R., *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2021, Legalis.
- Allerhand M., *Prawo upadłościowe. Postępowanie układowe. Komentarz*, Bielsko-Biała 1991.
- Biežuński P., *Przewłaszczenie na zabezpieczenie w upadłości likwidacyjnej po nowelizacji – wybrane zagadnienia*, „Monitor Prawa Bankowego” 2011, nr 3.
- Chrapoński D. [w:] A.J. Witosz (red.), *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2021, LEX.
- Czachórski W., *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1968.
- Feliga P., *Stanowisko prawne syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości*, Warszawa 2013.
- Gniewek E., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2008.
- Gniewek E. [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 3, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2013, 2020.
- Gołaczyński J., *Glosa do wyroku SN z dnia 29 maja 2000 r., III CKN 246/00*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2001, nr 5.
- Górecki J., *Niektóre następstwa i skutki umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie*, „Rejent” 1997, nr 4(72).
- Gurgul S., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2020, Legalis.
- Hrycaj A., *Syndyk masy upadłości*, Poznań 2006.
- Hrycaj A., Sierakowski B., *Zagadnienie kosztów postępowania upadłościowego i innych zobowiązań masy upadłości*, „Doradca Restrukturyzacyjny” 2016, nr 3.
- Jakubecki A. [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011, LEX.
- Janda P., *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2020, LEX.
- Kondek J.M., *Umowa przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie w praktyce notarialnej*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2018.
- Kućka M., Pisuliński J., Przyborowski Ł. [w:] *System Prawa Handlowego*, red. S. Włodyka, A. Szumański, t. 5a, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2020.
- Radwański Z., Olejniczak A., Grykiel J. [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019.
- Rudnicki S., *Hipoteka jako zabezpieczenie wierzytelności*, Warszawa 2008.
- Skowrońska-Bocian E., Warciński M. [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, Warszawa 2020, Legalis.
- Such P., *Umowa przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie – akcesoryjność i sposób zaspokojenia się wierzyciela*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2020, z. 4.
- Szczurowski T., *Wpływ ogłoszenia upadłości na byt prawny zabezpieczeń wierzytelności – cz. II*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 4.
- Truskiewicz Z., *Kilka refleksji o przewłaszczeniu nieruchomości na zabezpieczenie*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2019, nr 2.
- Zedler F. [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011, LEX.
- Zimmerman P., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2020, Legalis.
- Zienkiewicz D. [w:] D. Zienkiewicz (red.), *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2006, Legalis.
- Zienkiewicz D., Minkus J., Świderek A. [w:] D. Zienkiewicz (red.), *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2006, Legalis.

10. Wykaz orzeczeń

1. Wyrok SN z 24 kwietnia 1964 r., II CR 178/64, Legalis nr 109485.
2. Wyrok SN z 27 czerwca 1995 r., I CR 7/95, OSNC 1995, nr 12, poz. 183.
3. Uchwała SN z 19 września 1997 r., III CZP 45/97, OSNC 1998, nr 2, poz. 22.
4. Wyrok SN z 29 maja 2000 r., III CKN 246/00, LEX nr 41955.
5. Wyrok SN z 8 marca 2002 r., III CKN 748/00, LEX nr 54937.
6. Wyrok SA w Katowicach z 15 grudnia 2005 r., I ACa 1167/05, Legalis nr 73293.
7. Wyrok SA w Poznaniu z 11 kwietnia 2006 r., I ACa 1168/05, LEX nr 215611.
8. Postanowienie SN z 26 września 2007 r., IV CSK 118/07, LEX nr 315847.
9. Wyrok SN z 20 lutego 2008 r., II CSK 445/07, OSNC 2009, nr 5, poz. 72.
10. Wyrok SN z 16 stycznia 2009 r., III CSK 244/08, LEX nr 523687.
11. Wyrok SN z 28 października 2010 r., II CSK 218/10, OSNC 2011, nr 6, poz. 72.
12. Wyrok SN z 13 maja 2011 r., V CSK 360/10, LEX nr 1102269.
13. Wyrok SN z 9 listopada 2011 r., II CSK 112/11, LEX nr 1095940.
14. Postanowienie SN z 13 grudnia 2011 r., IV CKN 606/00, LEX nr 52725.
15. Wyrok SA w Szczecinie z 14 maja 2014 r., I ACa 134/14, LEX nr 1466923.
16. Wyrok SA w Szczecinie z 25 czerwca 2014 r., I ACa 215/14, LEX nr 1499043.
17. Wyrok SN z 20 listopada 2015 r., III CSK 462/14, LEX nr 1962527.
18. Wyrok SN z 12 października 2016 r., II CSK 76/16, LEX nr 2203509.
19. Postanowienie SN z 1 grudnia 2017 r., I CSK 170/17, LEX nr 24118091.